

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БРОВАНЬ ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

(власноручний підпис студента)

Допускається до захисту:

В. о. завідувача кафедри
цивільного права і процесу,
к.ю.н.

_____ Ю.П. Уралова
« ____ » _____ 2020р.

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВА ГРОМАДЯН НА
СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Спеціальність 081 Право

Магістерська робота

Керівник:

Амелічева Л. П., доцент кафедри
цивільного права і процесу,
к.ю.н., доцент

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО:

Керівник: Амелічева Л. П.
доцент кафедри цивільного права і
процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

«_____» _____ 20__ р.

МАГІСТЕРСЬКЕ ЗАВДАННЯ

студентки 1 курсу СО «Магістр» групи «Г»
денного відділення спеціальності «Право»
Бровань Вікторії Вікторівни

1. Тема роботи: Гарантії забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення
2. Строк надання студентом роботи керівнику: «3» грудня_ 2020 р.
3. Вихідні дані до роботи: наукова література, законодавчі акти України, судова практика, статистичні дані в сфері права громадян на соціальне забезпечення.
4. Робота виконується на базі: кафедри цивільного права і процесу.
5. Результати дослідження: уточнення понять «гарантії забезпечення права громадян на соціальне забезпечення» та «гарантії захисту права громадян на соціальне забезпечення», підготовка пропозицій про внесення змін і доповнень до соціально-забезпечувального законодавства.
6. Область застосування результатів роботи: наукова діяльність, законодавча діяльність, практична діяльність і сфері соціального забезпечення.

Тема магістерської роботи зареєстрована № _____ «__» _____ 20__ р.

Ст. лаборант кафедри _____ А.М. Ковтун

УЗГОДЖЕНО:

«_____» _____ 20__ р.

В.о. зав. кафедри
цивільного права і процесу,
к.ю.н.

Ю.П. Уралова

АНОТАЦІЯ

Бровань В.В. Гарантії забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення. Магістерська робота. Кафедра цивільного права і процесу, Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти та науки України, Вінниця, 2020. 95 с.

У роботі досліджено систему гарантій в сфері права на соціальне забезпечення, проблематику правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин.

Удосконалено класифікацію гарантій забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення. Обґрунтовано необхідність більш активно проводити інформування громадян з питань державної політики подолання бідності, яка повинна базуватися на ідеї розумного балансу засад індивідуальної й солідарної відповідальності, а також поєднувати програми пасивного життєво-необхідного соціального захисту та стимулювання економічної самостійності малозабезпечених осіб. Підготовлено пропозиції щодо внесення змін та доповнень до соціально-забезпечувального законодавства.

Ключові слова: право на соціальне забезпечення, соціальний контракт, регулятивні гарантії, захисні гарантії, складні життєві обставини, вразливі групи населення, види соціального захисту.

Бібліограф: 93 найм.

SUMMARY

Brovan V. V. Guarantee and protect the rights of citizens to social security. Master's thesis. Department of Civil Law and Process, Vasyl' Stus Donetsk National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2020, 95 p.

The paper examines the system of guarantees in the field of the right to Social Security, the problems of legal regulation of social security relations.

The classification of guarantees for ensuring and protecting the right of citizens to Social Security has been improved. The article substantiates the need to inform citizens more actively about the state policy of overcoming poverty, which should be based on the idea of a reasonable balance of the principles of individual and joint responsibility, as well as combine programs of passive vital social protection and stimulating the economic independence of low-income individuals. Proposals have been prepared for amendments and additions to the social security legislation.

Keywords: right to social security, social contract, regulatory guarantees, protective guarantees, difficult life circumstances, vulnerable groups of the population, types of social protection.

Bibliography: 93 items.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Загальнотеоретичні засади забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення.....	11
1.1. Юридична природа соціального забезпечення	11
1.2. Ретроспектива формування та становлення права людини і громадянина на соціальне забезпечення	20
1.3. Поняття гарантій права громадян на соціальне забезпечення та їх класифікація.....	24
РОЗДІЛ 2. Характеристика регулятивних гарантій забезпечення права громадян на основні види соціального забезпечення.....	27
2.1. Організаційно-розпорядчі, процедурно-правові та контрольно-виконавчі гарантії права громадян на пенсійне забезпечення.....	27
2.2. Регулятивні гарантії права громадян на державну соціальну допомогу.....	53
РОЗДІЛ 3. Характеристика захисних (охоронних) гарантій права громадян на соціальне забезпечення.....	71
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	80
ДОДАТКИ.....	89

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ
І ТЕРМІНІВ

ООН	Організація об'єднаних націй
ПФУ	Пенсійний фонд України
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄСВ	Єдиний страховий внесок
КМУ	Кабінет Міністрів України
МСПУ	Міністерство соціальної політики України
ДМСУ	Державна міграційна служба України
МВСУ	Міністерство внутрішніх справ України
МОЗУ	Міністерство охорони здоров'я України
ВРУ	Верховна Рада України
ЗДСС	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування

ВСТУП

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в країні, об'єктивно зумовили необхідність формування адекватної сучасному рівню розвитку суспільства правової системи, що сприяє досягненню цілей правової держави. Якісні зміни в економіці і політиці неминуче зачіпають і сферу соціального забезпечення, що відбивається на розвитку законодавства і обумовлює необхідність появи нових напрямків в дослідженнях галузі та науки права соціального забезпечення.

Накопичений масив знань у сфері соціального забезпечення вимагає його осмислення на основі різних методологічних підходів. Насамперед, це відноситься до системи науки права соціального забезпечення, оскільки розробка її теоретичних основ з урахуванням системно-структурного і структурно-функціонального підходів дозволяє охопити широке коло проблем як самої науки і досліджуваної нею галузі, так і законодавства про соціальне забезпечення.

Незважаючи на те, що структура галузі права соціального забезпечення була обґрунтована відомим вченим-основоположником даної галузі В. С. Андрєєвим ще в період її становлення, вона як і раніше зберігає свою актуальність. У той же час на доктринальному рівні багато теоретичних проблеми даної галузі, об'єктивні закономірності еволюції її системи, особливостей функціонування досі досліджені недостатньо. Це пояснюється, перш за все, наявністю великого масиву нормативних правових актів, який нестабільний, оскільки піддається безперервній зміні. На проблемах формування окремих структурних елементів даної галузі позначається також і відсутність кодифікації українського законодавства про соціальне забезпечення.

Аналіз поглядів вчених з питання структурування досліджуваної галузі свідчить про те, що в даний час існують суттєві розбіжності в розумінні основних критеріїв побудови як загальної, так і особливої частин права

соціального забезпечення. Різні підходи дослідників неминуче позначаються на самому процесі цілісного формування галузі та визнання її в якості самостійної в системі українського права. Істинні властивості системного утворення (в даній галузі права соціального забезпечення та галузевого законодавства) проявляються лише у взаємодії його елементів, тому тільки системний підхід до його дослідження може дати повноцінне об'єктивне уявлення про дане явище.

Активізація нормотворчої діяльності в Україні виражається в проведенні безперервного всеосяжного перегляду раніше прийнятих нормативних актів, що діяли, як правило, нетривалий час, що обумовлює необхідність теоретичного осмислення ряду складних проблем, у тому числі таких, як систематизації та кодифікації законодавства, розмежування нормотворчої компетенції центральною владою та об'єднаними територіальними громадами. До їх числа слід віднести і теоретичні проблеми формування цілісної системи гарантій прав громадян в сфері соціального забезпечення, в яку входять регулятивні (організаційно-розпорядчі, процедурно-правові, контрольно-виконавчі) й захисні (охоронні) гарантії.

Існування широкого спектру теоретичних проблем, пов'язаних з удосконаленням вже існуючої системи гарантій соціально-забезпечувального законодавства та його структури, а також системи і структури галузі права соціального забезпечення і науки спонукало автора до пошуку нових концептуальних підходів до вирішення зазначених вище проблем.

Зазначена проблематика досліджувалася в наукових працях таких сучасних вчених, як В.М. Андріїв, С.М. Синчук, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипка, О.В. Тищенко, О.М. Ярошенко та ін.

Метою дослідження є уточнення понять «гарантії забезпечення права громадян на соціальне забезпечення» та «гарантії захисту права громадян на соціальне забезпечення», характеристика нових гарантій в сфері права соціального забезпечення, які пов'язані з укладенням договорів про надання соціальних послуг із малозабезпеченими особами для стимулювання їхньої

економічної самостійності, та підготовка пропозицій про внесення змін і доповнень до соціально-забезпечувального законодавства.

Завданнями, які конкретизують зазначену мету, є: виявити змістовні ознаки правового поняття «соціальне забезпечення» в сучасних умовах розвитку; провести кореляцію поняття «соціальне забезпечення» і «соціальним захистом» та «соціальним страхуванням»; вивчити історичні передумови формування та становлення права на соціальне забезпечення; удосконалити класифікацію гарантій забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення; охарактеризувати регулятивні і захисні гарантії забезпечення і захисту права на соціальне забезпечення; виявити тенденції розвитку соціально-забезпечувального законодавства.

Об'єктом дослідження є соціально-забезпечувальні відносини, як матеріального, так і процедурно-процесуального характеру.

Предметом дослідження є система соціально-забезпечувального законодавства.

Для досягнення мети дослідження і виконання зумовлених нею завдань використовувалися досягнення загальної теорії права, права соціального забезпечення, а також діалектичний, історичний, статистичний, формально-логічний та інші методи.

Результатами дослідження стали такі пропозиції і висновки:

1. Аргументовано, що у співвідношенні понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», перше поняття є ширшим за змістом ніж друге.

Зазначено, що завдяки ефективному соціальному страхуванню досягається достатній рівень соціального забезпечення громадян, інакше кажучи, соціальне страхування є засобом підтримки належного рівня соціального забезпечення.

2. Удосконалено класифікацію гарантій забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення на підставі функціонально – процесуального підходу. Зазначені гарантії поділяються на дві групи:

регулятивні (організаційно – розпорядчі, процедурно-правові та контрольно-виконавчі) та захисні.

3. Аргументовано, що чим більш досконала класифікація соціально-забезпечувальних гарантій за законодавством, тим простіше захищати права клієнта в сфері соціального забезпечення, розумітися в великому масиві соціально-забезпечувального законодавства України.

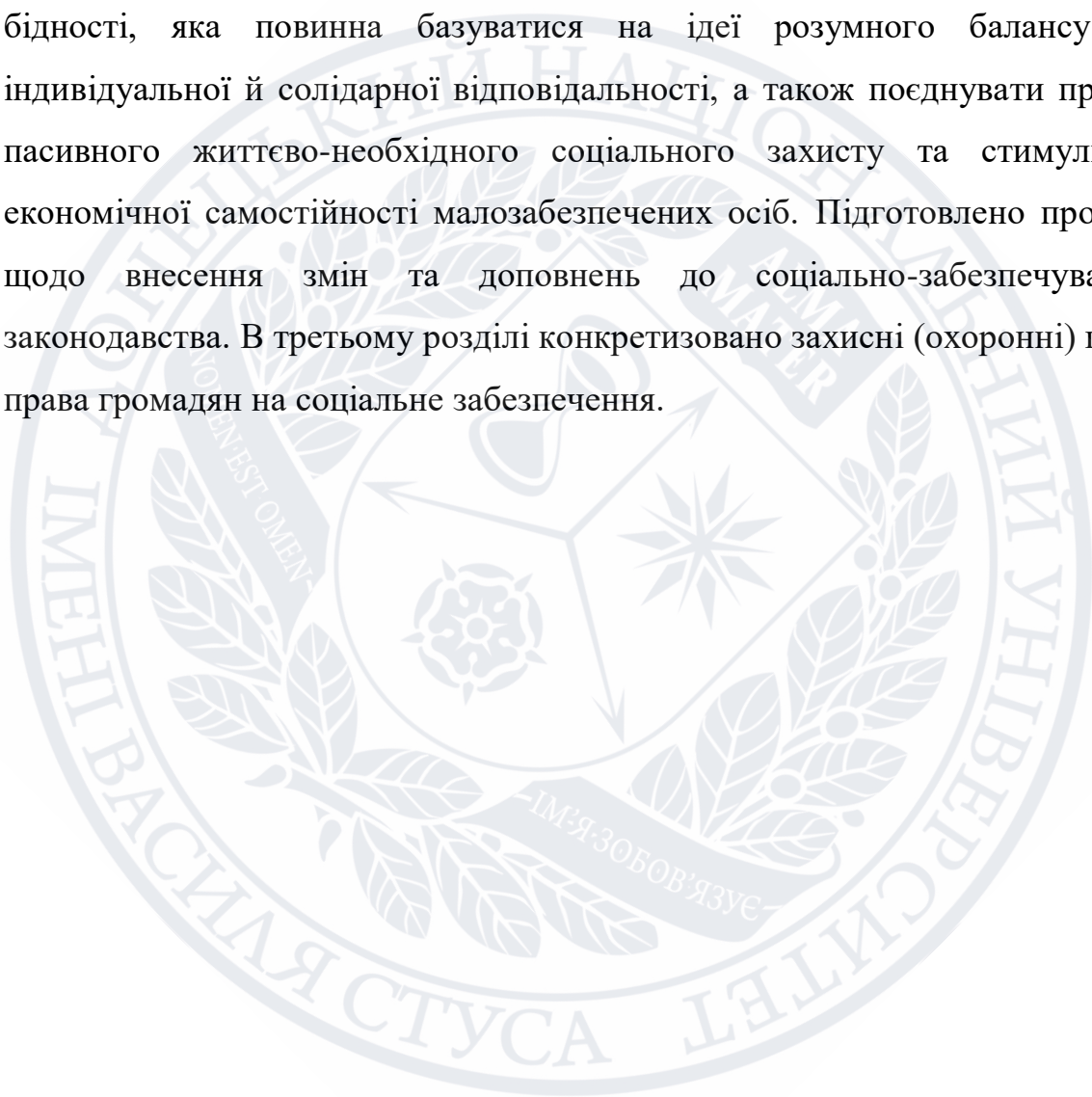
4. Запропоновано на законодавчому рівні для всіх громадян, кому вже призначена пенсія в Україні передбачити наступну регулятивну гарантію. У разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон пенсія, призначена в Україні, за заявою пенсіонера може виплачуватися йому в тій країні, в якій він буде мати постійне місце проживання, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

5. Запропоновано на законодавчому рівні для малозабезпечених сімей передбачити регулятивну гарантію, за якою розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям визначається без урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї.

6. Отримані результати у зв'язку з проведенням дослідженням системи гарантій забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення, проблених аспектів правового регулювання соціального забезпечення стали базою для написання тез на тему «Щодо класифікації гарантій реалізації та захисту права людини і громадянина на соціальне забезпечення», що були опубліковані (Всеукраїнська конференція молодих вчених: «АЕРО-2020. Повітряне і космічне право», м. Київ, Національний авіаційний університет, 20 листопада 2020 р. Том 2. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 47–50.) Також розроблено проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Структура роботи складається з трьох розділів, п'яти підрозділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. У першому розділі У роботі досліджено систему гарантій в сфері права на соціальне забезпечення,

проблематику правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин, удосконалено класифікацію гарантій забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення. У другому розділі конкретизовано регулятивні гарантії забезпечення права на пенсійне забезпечення і права на отримання державних соціальних допомог. Обґрунтовано необхідність більш активно проводити інформування громадян з питань державної політики подолання бідності, яка повинна базуватися на ідеї розумного балансу засад індивідуальної й солідарної відповідальності, а також поєднувати програми пасивного життєво-необхідного соціального захисту та стимулювання економічної самостійності малозабезпечених осіб. Підготовлено пропозиції щодо внесення змін та доповнень до соціально-забезпечувального законодавства. В третьому розділі конкретизовано захисні (охоронні) гарантії права громадян на соціальне забезпечення.

РОДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Юридична природа соціального забезпечення

Соціальне забезпечення займає одне з пріоритетних місць у державній соціальній політиці, безпосередньо залежить від економічних умов життя суспільства, його класової структури, рівня культури визначеного регіону на кожному конкретно – історичному етапі розвитку тієї чи іншої соціально – економічної формації (рабовласництва, феодалізму, капіталізму), цивілізації (європейської, азійської тощо). На сьогоднішній день право людини на соціальне забезпечення зафіксоване в міжнародно – правових актах, зокрема воно закріплено в ст. 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, прийнятому 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН і вступили в силу з 3 січня 1976 року [1], у Конвенціях Міжнародної організації праці: № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (1952 р.) [2], № 118 «Про рівноправність громадян країни й іноземців і осіб без громадянства в області соціального забезпечення» (1962 р.) [3], № 157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав в області соціального забезпечення» (1982 р.) [3].

У першу чергу значення соціального забезпечення необхідно розкрити в семантичному розумінні. Так «соціальний» – це «суспільний, що стосується життя людей та їхніх відносин у суспільстві» [4, с. 212], а «забезпечення» – «надання достатніх матеріальних засобів для життя» [4, с. 127], з чого випливає, що досліджуване поняття як соціальна категорія – це суспільне надання достатніх матеріальних засобів для життя людей у процесі суспільних відносин, що складаються між ними. Зміст цього поняття як правової категорії в нашій державі формувався в міру розвитку самої системи соціального забезпечення. Великий внесок у розробку теорії соціального забезпечення внесла ціла плеяда вчених XX - XXI століть, таких як Коровайв

В.В., Гельфер А.Л., Зенькович В.А., Андреев В.С., Астрахан Е. І., Иванова Р. І., Тарасова В.А., Пашков А.С., Зайкин А.Д., Вигдорчик Н.А., Шайхатдинов В.Ш., Сирота І.М., Стаховська Н.М. й ін.

У сучасній юридичній науці універсального визначення поняття «соціальне забезпечення» немає. Український учений Сирота І.М. пропонує наступне визначення досліджуваного поняття: соціальне забезпечення – це «передбачена законодавством система матеріального забезпечення й обслуговування громадян у випадку повної чи часткової втрати працездатності, старості, а також членів сім'ї, що втратили годувальника» [5, с. 368]. З визначення випливає, що автор дає обмежений перелік випадків, у результаті яких громадяни мають право на соціальне забезпечення (у нього не входить утрата роботи, несення витрат у зв'язку з народженням, вихованням дітей тощо), що не відповідає вимогам сьогодення.

На думку Буянової М.О. «у даний час під соціальним забезпеченням варто розуміти форму вираження соціальної політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення визначених категорій громадян із коштів держбюджету і спеціальних позабюджетних державних фондів у випадку настання подій, визнаних державою на даному етапі свого розвитку соціально значимими, з метою вирівнювання соціального стану цих громадян у порівнянні з іншими членами суспільства» [6, с. 10]. Однак, недолік цього визначення в тім, що воно не дає більш конкретного переліку прав громадян, що входять у систему соціального забезпечення.

Соціальне забезпечення являє собою сукупність суспільних відносин з розподілу позабюджетних фондів соціального страхування і перерозподілу частини державного бюджету з метою задоволення потреб фізичних осіб у випадках утрати заробітку чи трудового доходу, несення додаткових витрат щодо утримання і виховання дітей, підтримки інших членів сім'ї, що потребують догляду, та у зв'язку із відсутності засобів в обсязі прожиткового

мінімуму по об'єктивним соціально значимим причинам, а також по наданню медичної допомоги і соціальному обслуговуванню [7, с. 5-6].

Термін соціальне забезпечення широко застосовується в чинному законодавстві України. У Концепції соціального забезпечення населення України, схваленої постановою Верховної Ради від 21 грудня 1993 року № 3758 – XII [8], передбачається створення національної системи соціального забезпечення населення шляхом поетапного її реформування в ринкових умовах, в Указі Президента України «Про основні напрямки соціальної політики на період до 2004 року» від 24 травня 2000 р. № 717/2000 [9] реформування системи соціального забезпечення населення визначено одним із пріоритетних її напрямів.

Проте у Конституції України в ст. 46 [10] закріплене право громадян на соціальний захист, що містить у собі такі важливі елементи як соціальне забезпечення і соціальне страхування. Для того щоб правильно співвідносити поняття соціального захисту і соціального забезпечення необхідно чітко усвідомити їхній зміст. Визначення соціального забезпечення приводилося вище, зупинимося на вивченні категорії «соціальний захист».

Загальне поняття соціального захисту як наукової категорії розроблено російськими вченими – юристами. Мачульська О.Є., Горбачова Ж.А. дають визначення вищевказаного поняття як у широкому, так і у вузькому значенні. Ці визначення, на думку автора, найбільше точно розкривають зміст соціального захисту і приводяться для вивчення.

Під соціальним захистом у широкому сенсі розуміють діяльність держави, спрямовану на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, на виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на особистість, на створення умов для самовизначення і твердження в житті.

У вузькому значенні соціальний захист розглядають як сукупність законодавчо закріплених економічних і правових гарантій, що забезпечують

дотримання найважливіших соціальних прав громадян і досягнення соціально – прийнятного рівня життя [7, с. 3].

На жаль, українськими ученими в даний час не розроблено визначення соціального захисту, що відповідало б сучасним умовам життя. У своїй праці Сирота І.М. пропонує розглядати соціальний захист як функцію держави, що означає турботу про матеріальне забезпечення тільки непрацездатних громадян, і як систему «засобів і способів, установлених державою для реалізації конституційного права на відповідний вид пенсії, допомоги, соціальних пільг» [5, с. 368] зазначеної категорії громадян. Приведене визначення дуже звужує параметри загального поняття соціального захисту.

Вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки:

1) при співвідношенні понять соціального захисту і соціального забезпечення, останнє варто розглядати як складову частину першого, тому що крім соціального забезпечення, соціальний захист включає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, природного середовища, мінімальної оплаті праці тощо, необхідні для нормальної життєдіяльності людини;

2) у численних нормативно – правових актах і наукових працях спостерігається занадто часте використання терміна «соціальний захист» як правової категорії без належного його визначення й обґрунтування як на офіційному законодавчому, так і на науково – теоретичному рівнях, що зв'язано з динамічним процесом нормотворчості в період реформування всієї системи соціального забезпечення в Україні.

Поняття «соціальний захист» є ключовим в сучасному концептуальному документі - Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей від 26.08.2020 № 1057-р [11].

Законодавець часто використовує цей термін в спеціальних законах, таких, як: Закон України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням

Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» від 15.06.2004 № 1763-IV [12], Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV [13], Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантіях їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII [14], Закон України «Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист» від 24.03.1998 № 203-98-ВР [15], Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 19.12.199. № 2001-XII [16] й ін.

Далі слід розкрити функції та принципи соціального забезпечення як центрального поняття права соціального забезпечення.

Термін «функція» походить від латинського слова «functio», що позначає обслуговування, діяльність. Соціальне забезпечення (в аспекті права на соціальне забезпечення) виконує наступні функції: економічну, політичну, демографічну і соціально – реабілітаційну.

У першу чергу вплив права соціального забезпечення спрямовано на подолання бідності і підвищення рівня життя, забезпеченості населення в Україні, а конкретніше, на заміщення заробітку (доходу), втраченого в зв'язку з непрацездатністю чи втратою годувальника, на часткове відшкодування додаткових витрат при настанні визначених життєвих обставин, а також на надання мінімальної грошової чи натуральної допомоги незаможним громадянам. Регулюючи ці суспільні відносини право соціального забезпечення тим самим виконує економічну функцію.

Політична функція права соціального забезпечення полягає в підтримці соціальної стабільності в суспільстві, у якому маютьися значні розходження в рівні забезпеченості різних прошарків населення. (За даними Держкомстату України на 1 жовтня 2020 року за рисою бідності знаходилося 45 % населення, до категорії вкрай бідних відносилось 20 % населення, що саме по собі говорить про підвищену соціальну напругу в країні) [17].

Демографічна функція права соціального забезпечення покликана сприяти відтворенню народонаселення, що необхідно для нормального розвитку країни. Починаючи з 60-х років народжуваність в Україні не забезпечувала навіть простого відтворення поколінь, приблизно з цього періоду почав формуватися інтенсивний процес старіння населення і відповідно стало збільшуватися демографічне навантаження. Зараз сучасна родина все частіше обмежується однією дитиною (у середньому 10 жінок родить тільки 13 дітей, хоча навіть для простого відтворення поколінь необхідно 21-22 дитини). При цьому за останнє десятиліття смертність населення працездатного віку виросла на 40-50 %, а в найбільш продуктивній віковій групі (25-39 років) навіть на 60 % [18]. Такі статистичні дані свідчать про погіршення демографічної ситуації в країні, у зв'язку з цим право соціального забезпечення покликано належним чином регулювати соціально – забезпечувальні відносини по виплаті різних допомог, пов'язаних з материнством і дитинством, сприяти збільшенню дітонародження і зменшенню смертності і тим самим виконувати свою демографічну функцію.

Соціально – демографічна функція спрямована на відновлення суспільного статусу непрацездатних громадян і інших соціально – малозахисених груп населення, що дозволяє їм відчувати себе повноцінними членами суспільства. Так, наприклад, через соціально – забезпечувальні відносини, що регулюються правом соціального забезпечення реалізується Національна програма професійної реабілітації і зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001-2005р., затверджена Указом Президента України від 13 липня 2001 року № 519 [19].

Принципи права соціального забезпечення.

Принципами права соціального забезпечення є керівні начала, що характеризують внутрішню єдність і напрямки розвитку даної системи правових норм.

1. Принцип солідарності поколінь системи обов'язкового соціального страхування, за яким здійснюється перерозподіл коштів від працездатних – непрацездатним, від здорових – хворим, від працюючих – безробітним тощо. При цьому трудящі відчисляють частину свого заробітку на пенсії, медичне обслуговування і на утримання безробітних під зобов'язання держави, що гарантує їм при настанні старості, у випадку інвалідності те, що наступні покоління громадян будуть робити відрахування вже на їхнє утримання чи утримання їхніх сімей.

2. Диференційований підхід до різних соціально -демографічних груп населення в залежності від ступеня їхньої економічної самостійності, працездатності, можливостей підвищення рівня матеріального добробуту. В умовах ринкової економіки джерелом підвищення добробуту громадян повинні стати ефективна праця, трудова активність і підприємницька ініціатива. Тому для працездатної частини населення пріоритетне значення має захист їхніх основних прав в області праці в умовах різних форм власності і соціальне страхування на випадок втрати роботи, при досягненні пенсійного віку, тимчасовій чи постійній втраті працездатності.

Для непрацездатних громадян гарантується матеріальне забезпечення і соціальне обслуговування за рахунок соціального страхування і виплат з державного і місцевого бюджетів. Як для працездатних, так і для непрацездатних громадян забезпечується диференційована по групах населення підтримка рівня їхніх доходів в умовах інфляційних процесів;

3. Перерозподіл економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами і громадянами. Держава повинна забезпечувати за рахунок бюджетних засобів лише мінімально гарантований рівень медичного, культурного, побутового і соціального обслуговування населення і насамперед найменш соціально захищених громадян. У зв'язку з роздержавленням і приватизацією житлово – комунального господарства, установ, закладів культури соціальні гарантії громадян на послуги цих галузей визначаються відповідними актами законодавства, Генеральними,

галузевими і регіональними соціально – партнерськими угодами (між об'єднаннями організацій роботодавців і об'єднаннями профспілкових організацій усіх рівнів і державою);

4. Визначення рівня соціальних гарантій на підставі соціальних нормативів. Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 року № 2017-III [20] визначаються в нашій державі правові основи формування і застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію закріплених Конституцією України і законами України основних соціальних гарантій. Для більш повного розуміння змісту цього принципу приведемо поняття наступних правових категорій, що закріплені в цьому законі:

Державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, установлені законами й іншими нормативно – правовими актами, що забезпечують рівень життя не нижче прожиткового мінімуму.

Соціальні норми і нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг і забезпечення освітніми, медичними, житлово – комунальними, соціально – культурними послугами;

Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я наборів продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Правова основа встановлення, затвердження й обліку прожиткового мінімуму при реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень визначається в нашій державі Законом України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 року № 966-XIV [21],

Законом України «Про Державний бюджет на 2020 рік» від 14.11.2019 № 294-IX [22], Методикою визначення прожиткового мінімуму, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 року № 656 [23].

Загальний розмір прожиткового мінімуму.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» розмір прожиткового мінімуму у 2020 році становить на одну особу в розрахунку на місяць: із 1 січня – 2027 грн; із 1 липня – 2118 грн; із 1 грудня – 2189 грн.

Показники прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення у 2020 році складають:

Для дітей віком до 6 років:– із 1 січня – 1779 грн, із 1 липня – 1859 грн, із 1 грудня – 1921 грн; дітей віком від 6 до 18 років: із 1 січня – 2218 грн, із 1 липня – 2318 грн, із 1 грудня – 2395 грн.

Для працездатних осіб: із 1 січня – 2102 грн, з 1 липня – 2197 грн, із 1 грудня – 2270 грн.

Для осіб, які втратили працездатність: із 1 січня – 1638 грн, із 1 липня – 1712 грн, із 1 грудня – 1769 грн.

На сучасному етапі встановлення державних соціальних гарантій на рівні прожиткового мінімуму державою забезпечується поступово, виходячи з фінансових можливостей бюджетів усіх рівнів. Тому розміри державних соціальних гарантій на 2020 рік, що визначаються в залежності від прожиткового мінімуму, установлюються відповідними законами, Законом України «Про державний бюджет України на 2020 рік, а також нормативно – правовими актами Кабінету Міністрів України.

5. Незменшуваність змісту та обсягу соціальних виплат і послуг при прийнятті нових законів (відповідно до ст. 22 Конституції України, права людини і громадянина, закріплені Конституцією, не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не

допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод) [24, с. 131-135];

6. Відповідність форм соціального захисту населення ступеню розвитку ринкових відносин в економіці (економічна стабілізація в Україні, посилення розвитку ринкових відносин, обумовлюють наповнення Державного бюджету України, що дозволяє продовжувати соціальну реформу в країні (в першу, чергу, пенсійну, медичну), яка в кінцевому результаті передбачає появу нових видів соціального захисту для громадян та поліпшення якості вже існуючих [25, с. 149].

1.2. Ретроспектива формування та становлення права людини і громадянина на соціальне забезпечення

Взаємодіючи між собою, економічна, політична і соціальна функції безпосереднім чином вплинули на формування і становлення законодавства про соціальне забезпечення, а також на формування завдань щодо структурування його системи. Т.К. Мироною запропоновано виділити п'ять етапів у становленні системи галузевого законодавства. Для першого етапу (кінець 1917 р. – 1921 р.) характерна множинність актів, які ще не володіли системоутворюючими ознаками; другий етап (кінець 1921 р. – 1936 р.) пов'язаний з накопиченням масиву нормативних актів, що регулюють різні види соціального забезпечення, що створило передумови для формування комплексних (міжгалузевих) інститутів законодавства; на третьому етапі (з 1937 р. до 1950 р.) законодавство про соціальне забезпечення стало чітко набувати рис комплексної галузевої освіти; на четвертому етапі (з 1950-х рр. по 1971 р.) стало можливим проведення «малої» кодифікації законодавства про соціальне забезпечення. Це дозволило зробити висновок про завершення процесу формування комплексного галузевого законодавства, що позитивним чином відбилося на формуванні сучасної системи галузі. В комплексну галузеву освіту законодавства об'єднувалися акти, що

закріплюють норми різних галузей права, спрямованих на регулювання певної галузі суспільного життя або галузі державної діяльності. Загальновідомо, що виділення галузевого законодавства відбувається на основі існуючих галузей права, система нормативних актів як би об'єктивно прив'язується до існуючої структури права для закріплення норм, що регулюють певну сферу державного життя. Тому на п'ятому етапі (з 1972 р. по 1990 р.) з'явилися об'єктивні передумови для трансформації комплексного галузевого масиву про соціальне забезпечення в галузеву систему законодавства, що стало, безсумнівно, позитивним явищем для формування сучасної системи галузі [26, с. 20].

На думку Амелічевої Л.П. вітчизняне законодавство в сфері соціального захисту має свою історію зародження і розвитку, тісно пов'язану з економічним розвитком нашого суспільства, з його мінливою класовою структурою. Так, в епоху раннього феодалізму стаття 30 Великої редакції Російської Правди (XI в.) – основного джерела державного законодавства Древньої Русі, вперше передбачала матеріальне забезпечення ратних людей, що одержали каліцтво на військовій службі, - «раненому – гривну за рану, да и еще что причитається за леченье» [27, с. 147].

Ст. 193 Судебника 1589 р. передбачала виплату «полетного» по дві гривни на рік бездітній вдові, що втратила годувальника - чоловіка в разі його смерті. За своїм характером «полетне» подібно сучасній пенсії у зв'язку із втратою годувальника [28, с. 15]. Подальший розвиток феодальних відносин у Росії було відбито в Соборному укладенні 1649 року. Норми укладення досить чітко захищали інтереси дворян, бояр, думних д'яків, стряпчих й інших заможних і служливих служби государеві при виході у відставку по старості, унаслідок поганого стану здоров'я, так само як і інтереси членів їхніх сімей у випадку смерті годувальника. Розвиток ремісничого виробництва в епоху феодалізму і функціонування цехів як його самостійної форми привело до появи цехового страхування на випадок

хвороби, інвалідності, старості, каліцтва, смерті годувальника, що регулювалося цеховими статутами.

В епоху капіталізму в царській Росії діяв Статут про пенсії й одноразові допомоги 1827 р., виданий у часи Петра I, що регулював порядок призначення й розміри пенсій військовослужбовців і чиновників державної служби. Важливе значення мав російський Закон від 8 березня 1861 р., що закріплював створення для робітників на казенних гірничих заводах гірничозаводські товариства чи каси взаємодопомоги [29, с. 17–20]. На початку XX століття під напором класової боротьби царське самодержавство було змушене прийняти ряд законів, що поліпшують соціально – економічне положення трудящих. 2 червня 1903 р. приймається Закон про винагороду потерпілих робітників унаслідок нещасних випадків, 23 червня 1912 р. прийняті закони «Про страхування від нещасних випадків», «Про страхування на випадок хвороби», що багато в чому будувалися на цивільно – правових принципах винагороди за майнову шкоду, спричинену втратою чи зниженням працездатності, що не сприяло належній захищеності інтересів трудящих [30, с. 84].

Після здійснення жовтневої революції 1917 року в перші роки радянської влади важливими нормативними актами в сфері соціального забезпечення були ряд Декретів Рад Народних Комісарів: «Про соціальне забезпечення при тимчасовій непрацездатності і материнстві» від 9 грудня 1921 р., «Про страхування на випадок хвороби» від 19 грудня 1921 р., «Про соціальне забезпечення членів сімей трудящих у випадку смерті годувальника сім'ї» від 9 грудня 1921 р., «Про соціальне забезпечення інвалідів» від 8 грудня 1921 р., «Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею» від 15 листопада 1921 р. й ін., за допомогою яких була створена система всебічного соціального забезпечення осіб найманої праці, військовослужбовців й їхніх сімей. Однак на той період не було вирішене питання про соціальне забезпечення селян і ремісників [30, с. 93]. Тому

важливою віхою радянської нормотворчості в сфері соціального захисту було прийняття Закону про державні пенсії від 14 липня 1956 р. і Закону про пенсії і допомоги членам колгоспів, прийнятого 15 липня 1964 р., що сформували єдину систему пенсійного забезпечення в СРСР, що діяла аж до моменту розпаду СРСР і проголошення незалежності України [30, с. 107–108].

Вже в незалежній Україні Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р. [31] гарантував всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Пенсійного Фонду шляхом надання трудових і соціальних пенсій, передбачав «спеціальну гнучкість» української пенсійної системи, тобто забезпечував численні категорії працівників одержувати пільгові пенсії за віком (на 5-10 років раніше загального пенсійного віку). Автори Закону виходили з того, що фінансування витрат, пов'язаних з його запровадженням, буде здійснюватися за рахунок коштів, що накопичуються в Пенсійному Фонді з розрахунку 53% від фонду оплати праці. На початку ці передбачення підтвердилися і пенсія виплачувалася як вчасно, так і в прийнятних для життя розмірах. Але за час, що пройшов після прийняття Закону в країні відбулися значні зміни. Змінився соціальний уклад, з'явилися нові форми власності, іншою стала система господарювання, через економічну кризу в країні різко погіршилося фінансове положення суб'єктів господарювання, з'явилися нові податки. У підсумку - тариф внесків у Пенсійний Фонд знизився до 32% від фонду оплати праці. Бюджет Фонду став нездатним фінансувати виплату пенсій у розмірах відповідних державним соціальним стандартам. Один із кращих пенсійних Законів не став відповідати сучасним умовам життя – був загублений зв'язок між розміром пенсії і трудовою участю громадян [25, с. 35–37].

1.3. Поняття гарантій права громадян на соціальне забезпечення та їх класифікація

Теоретичним підґрунтям дослідження поняття гарантій права громадян на соціальне забезпечення є наукові праці відомих учених – правознавців Семенкова В.І., Пилипенко П.Д., Пересунько В.С., Болотіної Н.Б., Чанишевої Г.І. та ін., в яких приділялася увага змісту гарантій реалізації та захисту права громадян на соціальне забезпечення, проводилася теоретична розробка проблем, пов'язаних із розвитком системи зазначених гарантій як за часів СРСР, так і за роки незалежності України. Однак, в дослідженнях зазначених авторів недостатньо зверталася увага на проблеми забезпечення здійснення права громадян на соціальне забезпечення в ринкових умовах України, у процесі реалізації державної політики національної безпеки, зокрема, адаптації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу.

Здійснення політики національної безпеки з питань реалізації та захисту права громадян на соціальне забезпечення у сучасних ринкових умовах є, на нашу думку, необхідністю у зв'язку з тим, що ефективність і дієвість системи реалізації й захисту зазначеного права в Україні залишається на дуже низькому рівні. Зауважимо, що низький рівень забезпечення здійснення права громадян на соціальне забезпечення безпосередньо залежить від умов суспільного життя, що склалися в нашій державі. Враховуючи те, що зазначені умови створюють певне макросередовище реалізації й функціонування права громадян на соціальне забезпечення, визначають певною мірою систему юридичних гарантій його забезпечення й захисту, розглянемо ці умови детально за сферами діяльності з виокремленням деяких позитивних та негативних факторів їх впливу на реалізацію й захист зазначеного права.

Економічні умови. Сьогодні в Україні залишається низькою в нашій державі, у порівнянні з розвинутими європейськими країнами, ступінь організованості в господарській сфері, недосконалим є механізм механізм реалізації права громадян на соціальне забезпечення. Усе зазначене гальмує сьогодні зростання рівня соціального забезпечення наших громадян.

Політичні умови. Проведення політичної та адміністративної реформ в Україні спрямовано на створення у найближчі роки міцної державної влади, на стабілізацію розвитку суспільства та соціальний захист населення. Однак, дієвість механізму державного управління, нагляду й контролю в Україні, зокрема, у сфері забезпечення права громадян на соціальне забезпечення, вкрай незадовільна – дуже низький рівень виконавчої дисципліни щодо реалізації державних правових приписів.

Ідеологічні умови. За роки незалежності в Україні спостерігається зниження рівня правової культури суспільства. Рівень інформованості суспільства о гарантіях щодо забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення є недостатнім, а відтак не кожний громадянин знає о своїх можливостях у зазначеній сфері права.

Соціальні умови. Сучасна Україна – це держава з низьким соціальним рівнем життя та безпеки людини, обумовленим значним зниженням трудових доходів населення, зростанням безробіття, збільшенням випадків травмування на виробництві та професійної захворюваності та ін. причинами. У зв'язку з цим на покращення соціальних умов життя населення спрямований Указ Президента України «Про Стратегію подолання бідності» від 15 серпня 2001 року № 637/2001 [32], що визначає шляхи створення економічно – правових умов для збільшення доходів населення й зростання економічної активності працездатних громадян.

Правові умови. Для ефективного забезпечення здійснення права громадян на соціальне забезпечення необхідно, щоб чинне в державі законодавство було достатньо повним, стабільним, забезпечувалося високим рівнем юридичної техніки, чого, на жаль, не можна сказати про сучасне

національне законодавство. Поряд із цим, в сучасних умовах України у забезпеченні здійснення права громадян на соціальне забезпечення можна спостерігати підвищення ролі таких важелів як: принципи, методи, способи, правові засоби (юридичні гарантії).

Враховуючи, що виключно правові гарантії виступають юридичною формою усіх загальних умов розвитку суспільства і призначені для забезпечення здійснення прав і свобод людини, зокрема, права громадян на соціальне забезпечення, на нашу думку, логічно подальше дослідження проблем забезпечення та захисту зазначеного права провести через призму юридичних гарантії. Дослідження будь – яких гарантії доцільно проводити за теоретично обґрунтованою системою класифікації, одна з яких запропонована, зокрема, академіком Андрейцевим В.І. [33, с. 217–218]. Саме він використав нетрадиційний функціонально – процесуальний підхід щодо теоретичної розробки удосконаленої системи юридичних гарантії реалізації та захисту права громадян на екологічну безпеку. На нашу думку, доцільно було б за аналогічним підходом систематизувати правові засоби забезпечення здійснення права громадян на соціальне забезпечення.

З урахуванням вищевикладеного, система юридичних гарантії забезпечення та захисту права громадян на соціальне забезпечення на підставі функціонально – процесуального підходу складається із двох окремих видів зазначених гарантії, зокрема,:

а) регулятивні гарантії, які у свою чергу диференціюються на різновиди: організаційно – розпорядчі, контрольно – виконавчі, процесуально – правові;

б) охоронювально – забезпечувальні гарантії (захисні або, інакше кажучи, «гарантії гарантії»).

Спробуємо з'ясувати зміст кожного виду запропонованої системи гарантії забезпечення та захисту права громадян на соціальне забезпечення на підставі функціонально – процесуального підходу та виявити конкретні

правові проблеми, що заважають ефективному забезпеченню здійснення зазначеного права, беручі до уваги основні види соціального забезпечення – пенсії та державні соціальні допомоги.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГУЛЯТИВНИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОСНОВНІ ВИДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Організаційно-розпорядчі, процедурно-правові та контрольні-виконавчі гарантії права громадян на пенсійне забезпечення

Право на пенсійне забезпечення, як і будь-яке право людини без його практичної реалізації є поняттям абстрактним та пустим. Тому необхідним етапом нормотворчого процесу держави було розроблення спеціального порядку здійснення права на державне пенсійне забезпечення, що покликаний реалізовувати матеріальні норми пенсійного законодавства в реаліях практичного життя. Інакше кажучи, далі більш детально конкретизуємо регулятивні гарантії забезпечення права на пенсію.

Порядок здійснення права на державне соціальне забезпечення базується на нормативно-правових актах, зазначених у першому розділі даної роботи і складається з наступних стадій: підготовка та подання документів, призначення державних пенсій, виплата, припинення та поновлення громадянам пенсійних виплат. Кожна із них має свою специфіку, тому слід розглянути їх окремо.

Стадії здійснення громадянами права на державне пенсійне забезпечення. Підготовка та подання документів для призначення державних пенсій.

Наближаючись до досягнення пенсійного віку, кожна людина неодмінно стикається з необхідністю оформити пенсію. Іншими словами він виходить на пенсію не автоматично, а тільки після здійснення певних дій.

Під зверненням за пенсією розуміється вираження громадянином, який набув суб'єктивного права на конкретний вид пенсійного забезпечення відповідному органу, що здійснює таке забезпечення, свого наміру отримувати встановлену законом пенсію. Звернення за призначенням пенсії

може здійснюватися будь-коли після виникнення суб'єктивного права на конкретний вид пенсійного забезпечення. При цьому трудові пенсії за віком і по інвалідності призначаються незалежно від того припинено роботу до часу звернення за пенсією чи вона триває. Пенсії за вислугу років призначаються після залишення роботи, яка дає право на такий вид пенсії. У разі зарахування після призначення пенсії за вислугу років на роботу, яка дає право на цей вид пенсії, виплата пенсій припиняється і поновлюється після звільнення з роботи.

Згідно зі ст. 44 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [34] заява про призначення пенсії та необхідні документи подаються до територіального органу Пенсійного фонду України (ПФУ) або уповноваженого ним органу, чи уповноваженій особі в порядку, визначеному правлінням фонду.

Постановою правління ПФУ від 25.11.2005 р. за № 22-1 (далі – Порядок № 22-1) було затверджено Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Порядком передбачено, що заява про призначення пенсії працюючим громадянам подається працівником до управління Пенсійного фонду України в районах, містах через уповноважену посадову особу підприємства, установи, організації. При цьому п. 5 цієї постанови обумовлено, що днем звернення за пенсією вважається день приймання органом, що її призначає, заяви про призначення, перерахунок, відновлення або переведення з одного виду пенсії на інший [35].

Оскільки працюючим громадянам документи для призначення пенсії оформляються за місцем роботи, на кожному підприємстві (організації, установі) адміністрацією має бути визначено уповноважену посадову особу, на яку покладаються обов'язки з підготовки таких документів.

Якщо до заяви про призначення пенсії додано не всі потрібні документи, орган, що призначає пенсію, письмово повідомляє заявника про

те, які документи потрібно подати додатково, про що в заяві про призначення пенсії робиться відповідний запис [36, с. 21–24].

Якщо їх буде подано не пізніше, як упродовж трьох місяців із дня повідомлення про потребу подання додаткових документів, то днем звернення за пенсією вважається день приймання заяви про призначення пенсії або дата, зазначена на поштовому штампелі місця відправлення заяви.

Якщо документи, які потрібно подати додатково, протягом трьох місяців не подано, пенсія за згодою особи призначається (відновлюється) за наявними документами.

Документи, необхідні для призначення пенсії, можуть бути подані як в оригіналах, так і копіях засвідчених у нотаріальному порядку або адміністрацією підприємства, установи, організації, що подає документи заявника для призначення пенсії, чи органом, що призначає пенсію. Копія з трудової книжки засвідчується адміністрацією підприємства, установи, організації за місцем останньої роботи або органом, що призначає пенсію. Документи про стаж, вік та заробітну плату подаються тільки в оригіналах.

Крім цього, п. 34 Порядку № 22-1 передбачено, що уповноважена посадова особа зобов'язана не пізніше ніж за місяць до дня досягнення працівником пенсійного віку повідомити йому про виникнення права на пенсію за віком, у тому числі на пільгових умовах.

Працівник подає уповноваженій особі заяву про призначення пенсії за встановленою формою. До заяви обов'язково додається паспорт або інший документ, що засвідчує особу, місце її постійного проживання. Зразки заяви та інших документів, необхідних для призначення різних видів пенсій, наведено у зазначеному Порядку [35].

Уповноваженій особі доцільно вести облік працівників, які протягом певного періоду виходитимуть на пенсію. Це потрібно для того, щоб можна було завчасно перевірити документи, необхідні для призначення пенсії (чи всі записи внесені до трудової книжки і належно оформлені), зробити запити на інші підприємства щодо видачі уточнюючих довідок тощо.

Звертатися за призначенням пенсії можна в будь-який час після виникнення права на пенсію. Для призначення пенсії за віком можна звертатися і до настання пенсійного віку, але не раніше ніж за місяць до виникнення такого права.

Пенсії за віком і по інвалідності призначаються незалежно від того, чи припинила особа працювати на час звернення за пенсією, чи ні. А пенсії за вислугу років призначаються за умови залишення роботи, яка дає право на цей вид пенсії.

Подана заява про призначення пенсії реєструється уповноваженою особою в журналі, який вона повинна вести. У десятиденний термін з дня одержання заяви про призначення пенсії уповноважена особа оформляє всі необхідні документи і подає їх до районного управління ПФУ.

Заяви про призначення пенсії реєструються в журналі реєстрації рішень районного управління ПФУ, який призначає пенсію. Заявнику або уповноваженій посадовій особі органом ПФУ видається розписка із зазначенням дати прийняття заяви, а також переліку одержаних і відсутніх документів.

Не пізніше 10 днів після надходження для призначення пенсії документів орган Пенсійного фонду повинен розглянути подані документи та прийняти рішення. При цьому органи ПФУ мають право вимагати додаткового оформлення прийнятих і подання додаткових документів, а також перевіряти, якщо необхідно, обґрунтованість їх видачі. У разі відмови в призначенні пенсії заявникові направляється (видається) відповідне повідомлення із зазначенням причини відмови та порядку оскарження рішення.

Згідно з п. 36 названого Порядку № 22-1 орган, що призначає пенсію, надає:— роз'яснення та особам з питань призначення та виплати пенсій;

— за потреби видає бланки документів;

— допомогу особам щодо одержання відсутніх документів для призначення пенсії.

Таку саму допомогу зобов'язані надати і за місцем де працює особа на момент призначення пенсії [35]

Заява про призначення пенсії з усіма поданими документами та рішенням про призначення пенсії зберігається в окремій пенсійній справі на кожного пенсіонера в органі ПФУ за місцем фактичного його проживання.

Документом, який підтверджує призначення громадянину пенсії, є пенсійне посвідчення, що видається органом, який призначає пенсію. За бажанням пенсіонера йому видається виписка з розпорядження про призначення (перерахунок) пенсії з інформацією про періоди страхового стажу та заробітної плати (доходу), які враховані при розрахунку пенсії.

Крім того, пенсіонеру видається пам'ятка, в якій зазначено права та обов'язки пенсіонерів. Зокрема, цією пам'яткою передбачено, що пенсіонери зобов'язані повідомляти органи ПФУ про обставини, що спричиняють зміну розміру пенсійної виплати або припинення її виплати: про влаштування чи звільнення з роботи, зміни в складі сім'ї.

Іноді трапляються випадки, коли працівники ПФ відмовляються приймати заяву про призначення пенсії і потрібні для цього документи, мотивуючи це або неправильним складенням заяви, невідповідністю деяких документів, відсутністю у особи права на призначення пенсії тощо. Такі дії є незаконними. Законодавством взагалі не передбачено можливості неприйняття заяви про призначення пенсії та доданих до цієї заяви документів. Отримавши заяву, працівник ПФ зобов'язаний прийняти її, зареєструвати в журналі рішень Пенсійного фонду та видати особі розписку із зазначенням дати прийняття заяви до переліку одержаних і відсутніх документів, які потрібно подати додатково [37, с. 328].

У разі зловживань з боку пенсіонера або подання страхувальником недостовірних даних, суми пенсії, виплачені надміру можуть бути повернені пенсіонером добровільно або стягуються на підставі рішень територіальних органів Пенсійного Фонду чи в судовому порядку [38].

Найбільших дискусій зазнає питання утримання коштів із пенсіонера у зв'язку з виявленням програмної (лічильної) помилки при розрахунку розміру пенсії. В таких випадках органи Пенсійного фонду обґрунтовують правомірність своїх вимог, посилаючись на вимоги ст. 1215 Цивільного кодексу України (передбачають можливість утримання безпідставно набутих сум пенсії, якщо вони виплачені в результаті рахункової помилки), оскільки відповідно до ч.1 ст. 9 ЦКУ положення цього Кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природніх ресурсів та охорони довкілля, а також трудових (складовою яких є загальнообов'язкове державне соціальне страхування) та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства [39].

Наявність в ЦКУ такого обмеження, цілком обґрунтовує необхідність застосування в даному випадку Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Це підтверджує і судова практика рішення Маловисківського районного суду Кіровоградської області від 16 грудня 2019 року у справі за позовом Управління Пенсійного фонду України в Маловисківському районі Кіровоградської області до Особи_1 про стягнення суми надмірно виплаченої пенсії. Дане рішення зобов'язало стягнути з ОСОБА_1 на користь Управління Пенсійного фонду України в Маловисківському районі Кіровоградської області – 6579 гривень 70 копійок завданої шкоди, оскільки в процесі судового розгляду було встановлено дедобросовісність ОСОБИ_1 при подачі документів на призначення пенсії [40].

І навпаки, постановою Одеського окружного адміністративного суду від 2 жовтня 2019 року у справі за адміністративним позовом Управління пенсійного фонду України про стягнення надміру виплаченої суми пенсії у розмірі 15062,76 грн, оскільки була допущена рахункова помилка при нарахування пенсії. Тому сума даної переплати буде списана як безнадійна заборгованість [41].

Отже, процедура підготовки та подання документів для призначення пенсії є чітко регламентованою Постановою правління ПФУ. Найбільш значущою проблемою на даній стадії є численні випадки подання недостовірних документів у регіональні Управління Пенсійного фонду України та допущення рахункових помилок при визначенні розміру належної пенсії. Ускладненням тут є ще те, що такі факти виявляються не одразу, що тягне за собою тривалу виплату пенсійних коштів у невідповідному розмірі і подальше судове вирішення даних спорів.

Призначення державних пенсій. Наступною, після подання документів, стадією здійснення права на державне пенсійне забезпечення є призначення пенсії. Загальними умовами призначення пенсії (окрім пенсій по інвалідності та у разі втрати годувальника) є настання пенсійного віку та наявність трудового стажу.

Чинне законодавство не містить прямого визначення терміну «пенсійний вік», обмежуючись лише опосередкованими дефініціями, а саме:

- « ... пенсійний вік для чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат»;
- « ... особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років та наявності страхового стажу не менше 15 років до 31 грудня 2017 року» тощо [34].

Отже, вважатимемо, що пенсійний вік – це вік громадянина, встановлений державою, по досягненні якого він може претендувати на отримання пенсії.

Попри удавану простоту смислового наповнення, пенсійний вік як системний параметр здійснює низку вкрай важливих, хоча й не завжди очевидних впливів практично на усі сторони суспільного буття, які умовно можна поділити на три групи: економічні, соціальні та адміністративні:

1. Впливи на економічну сферу.

1.1. Макроекономічне регулювання. На думку П. Артуса, підвищення пенсійного віку веде до зростання доходів та споживання й одночасно

зменшення рівня заощаджень, що може потягнути за собою підвищення реальної процентної ставки та негативно впливати на економічне зростання. Іншими словами, макроекономічна ефективність підвищення пенсійного віку визначається динамікою основних факторів – населення та капіталу [42, с. 106].

1.2. Регулювання ринку праці. Пенсійний вік є одним з найбільш дієвих регуляторів ринку праці, оскільки прямо впливає на попит і пропозицію робочої сили, а отже, виступає як регулятор одного із факторів виробництва. Такий вплив здійснюється насамперед через законодавче встановлення загального пенсійного віку. Підвищення показника призводить до збільшення пропозиції робочої сили, що може мати як стимулюючий, так і дестимулюючий (пригнічуючий) для економіки вплив залежно від особливостей національної демографічної та економічної ситуації. Натомість зниження пенсійного віку матиме прямо протилежний ефект, тобто зменшуватиме пропозицію робочої сили.

2. Впливи на соціальну сферу.

2.1. Регулювання внутрішньої трудової міграції. Через встановлення системи пільг (переважно в частині пенсійного віку) для окремих категорій працівників держава має змогу регулювати трудову міграцію населення як в географічному (наприклад, стимулювання трудової міграції до регіонів зі складними кліматичними умовами, як було за часів СРСР), так і в міжгалузевому контексті, виходячи при цьому з пріоритетів державного розвитку.

2.2. Вплив на демографічну ситуацію. Підвищення пенсійного віку для жінок за певних соціально-економічних умов може тягнути за собою «понаднормативне» погіршення демографічної ситуації. Наразі в Україні жінки, що вийшли на пенсію, виконують соціальну функцію бабусь – «працюють» за дитячі садки, групи подовженого дня, піонерські табори тощо. Необґрунтоване надмірне підвищення пенсійного віку для жінок

створює додаткові перепони при прийнятті молодими сім'ями рішень щодо кількості дітей [43].

2.3. Послаблення/посилення тиску на інші складові пенсійної системи. Зокрема йдеться про збільшення контингенту пенсіонерів за інвалідністю. Відсутність можливості одержати пенсію за віком спонукає осіб передпенсійного віку, які мають проблеми зі здоров'ям, звертатись за призначенням пенсії по інвалідності

3. Впливи на адміністративну сферу.

3.1. Послаблення/посилення тиску на службу зайнятості. Наразі самостійний пошук роботи особами передпенсійного віку є вельми проблематичним. Єдиним виходом для більшості таких осіб залишається реєстрація у державній службі зайнятості. У разі підвищення пенсійного віку ця тенденція лише посилиться.

3.2. Послаблення/посилення тиску на соціальні служби. Підвищення пенсійного віку через загострення конкуренції на ринку праці погіршує статки певної частини осіб передпенсійного віку, зокрема малокваліфікованих, низькооплачуваних категорій працівників. Втрата доходу такими категоріями внаслідок звільнення тягне за собою збільшення випадків звернення до соціальних служб [44].

Окремо слід вказати ще на два впливи, які не увійшли до вищенаведеного переліку. До групи впливів на економічну сферу можна віднести регулювання обсягів тіньової економіки. До групи впливів на соціальну сферу – вплив на трудову мотивацію населення. Існування цих впливів як таких не ставиться під сумнів переважною більшістю експертів. Розбіжності виникають у трактуванні їх характеру, механізмів дії та шляхів регулювання.

Наприклад, певна частина експертів вважає, що необґрунтоване підвищення пенсійного віку вкупі з великою кількістю необґрунтованих пільг спонукає економічно активне населення до самостійного забезпечення власного майбутнього. Це, своєю чергою, супроводжується зростанням

частки нелегальної економіки, а отже, недонадходженням податків до державного бюджету України. Інші експерти ставлять цей причинно-наслідковий зв'язок під сумнів [45].

Аналогічно щодо впливу на трудову мотивацію населення існує думка, що працівники, зневірені у справедливості пенсійної системи, в тому числі й в правильності визначення пенсійного віку, позбуваються достатньої мотивації для підвищення професійного рівня, власної продуктивності праці, самоосвіти тощо. Натомість інші вважають, що навпаки, підвищення пенсійного віку є в плані трудової мотивації населення стимулюючим фактором.

Наразі остаточне розв'язання питань оцінки цих двох впливів ще чекає на своїх дослідників. Проте, з огляду на вищенаведене, проблема адекватності пенсійного віку суспільним процесам однозначно буде у центрі уваги урядів багатьох країн протягом декількох наступних десятиріч.

У найбільш узагальненому випадку пенсійний вік поділяється на два основні види – фіксований та нефіксований.

Фіксований пенсійний вік. Цей вид пенсійного віку складається з двох підвидів: безумовний фіксований пенсійний вік та пенсійний вік, по досягненні якого особа має право на пенсію, але виключно при наявності певної додаткової умови.

Безумовно фіксований пенсійний вік. Пенсія призначається громадянину при його досягненні та не залежить від будь-яких інших умов. Наразі цей вид пенсійного віку зустрічається доволі рідко в деяких країнах Близького Сходу та Південно-Східної Азії. В деяких випадках, як, наприклад, в Україні, пенсія при безумовно фіксованому пенсійному віці має статус соціальної допомоги, в Росії – базової соціальної пенсії. В інших країнах така пенсія найчастіше має статус демогранту [46, с. 21].

Фіксований пенсійний вік з додатковою умовою. При його досягненні громадянин набуває права на пенсію за наявності певної додаткової умови. В якості найбільш розповсюджених додаткових умов використовуються

чотири, а саме: трудовий стаж, стаж сплати внесків до системи соціального страхування, термін перебування в країні та майновий стан людини.

Використання трудового стажу в якості додаткової умови при досягненні працівником законодавчо встановленого пенсійного віку використовується виключно в розподільчих (солідарних) системах країн, де в соціальному страхуванні не набув достатнього поширення страховий принцип. В якості прикладів можна навести деякі країни пострадянського простору (Вірменія, Киргизстан, Туркменістан).

До цієї ж категорії входять численні пільгові пенсії в усьому світі, в тому числі й в Україні (наприклад, пенсії за списками № 1 та № 2, пенсії трактористів-машиністів, доярів, робітниць текстильного виробництва та інших осіб, визначених ст. 13, 18 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [31]).

Використання стажу сплати внесків до системи соціального страхування є значно поширенішою умовою. Вона також є характерною для розподільчих пенсійних систем, проте зустрічається в країнах, в яких застосовується, або, принаймні, задекларовано страховий принцип в соціальному забезпеченні, і в Україні також. Переважна більшість вітчизняних пенсіонерів підпадають саме під цю категорію. Факт сплати страхових внесків до ПФУ є підставою для отримання пенсії особами, які не мають страхового стажу як такого. Наприклад, це особи, які займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на особистій власності фізичної особи та виключно її праці або члени творчих спілок, а також інші творчі працівники, які не є членами таких спілок (ст. 3 Закону України «Про пенсійне забезпечення»). Щодо інших країн, в якості прикладів можна навести Німеччину, Францію, США. В деяких країнах обидві умови (трудова стаж та стаж сплати внесків) існують паралельно. Так, для отримання мінімальної пенсії в Великобританії потрібно мати не менше 1 року фактичної сплати внесків та певної кількості років трудового стажу.

Термін перебування в країні є хоча й не широко, але все ж таки достатньо поширеною умовою для призначення пенсії. Так, для призначення мінімальної пенсії при досягненні пенсійного віку особа повинна прожити в Данії не менше трьох років, а в Нідерландах – лише рік [46, с. 17].

Майновий стан людини є однією з найменш поширених умов. Вона зустрічається переважно в країнах, де запроваджено практику призначення пенсій «на підставі перевірки нужденності». Прикладами можуть слугувати Гонконг чи Австралія. В цих країнах особа, яка досягла пенсійного віку, піддається «перевірці нужденності» (за бажанням). Спеціальний уповноважений орган здійснює комплексну перевірку майнового стану претендента (нерухомість, рухоме майно, депозитні рахунки, цінні папери, інші активи), за результатами якої робиться висновок щодо необхідності призначення пенсії та її розміру. Проте загальна світова тенденція полягає у поступовому відході від цієї практики.

Загалом слід зазначити, що в розподільчій системі кожної країни, як правило, існує декілька видів пенсійного віку, й Україна не є виключенням. Так, в Україні сусідять твердо фіксований пенсійний вік та пенсійний вік з додатковими умовами щодо трудового стажу та стажу сплати внесків до системи соціального страхування.

Нефіксований пенсійний вік складається з двох підвидів: пенсійний вік, прив'язаний до фіксованого пенсійного віку, та пенсійний вік, прив'язаний до будь-якого іншого параметру [47].

На відміну від фіксованого, цей підвид, як правило, зустрічається в накопичувальних пенсійних системах. Прив'язка нефіксованого пенсійного віку до фіксованого може бути двосторонньою чи односторонньою.

Найкращим прикладом двосторонньої прив'язки є недержавна пенсія з системи III рівня в Україні. Згідно ч. 2 ст. 61 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» «пенсійний вік, що визначається учасником фонду, може бути меншим або більшим від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним

страхуванням, але не більше, ніж на 10 років, якщо інше не визначено законами» [48].

Іншими словами, учасник недержавного пенсійного фонду має право самостійно визначити дату початку отримання пенсії з III рівня, перебуваючи у віці в інтервалі між 50-ма та 70-ма роками.

Нефіксований пенсійний вік може бути прив'язаний до будь-якого параметру, відмінного від фіксованого пенсійного віку. В якості параметрів найчастіше використовуються два: сума пенсійних накопичень та стаж роботи.

Як впливає з вербальної конструкції, сума пенсійних накопичень є підставою для отримання пенсії виключно в накопичувальних пенсійних системах. Так, в деяких країнах Південно-Східної Азії та Новій Зеландії особа, яка має певний законодавчо визначений рівень накопичень, може придбати анuitет незалежно від свого віку.

Прив'язка пенсійного віку до стажу роботи, навпаки, характерна виключно для розподільчих систем. Громадянин набуває право на пенсію незалежно від свого віку, відпрацювавши встановлену законом кількість років на певних посадах чи у певній професії (інколи йдеться про пенсії за вислугу років). Наприклад, працівники, безпосередньо зайняті повний робочий день на підземних і відкритих гірничих роботах з видобутку вугілля, сланцю, руди та інших корисних копалин, на будівництві шахт і рудників та в металургії, - за списком робіт і професій, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, мають право на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 25 років, а працівники провідних професій на цих роботах: робітники очисного вибою, прохідники, вибійники на відбійних молотках, машиністи гірничих виймальних машин, сталевари, горнові, агломератники, вальцювальники гарячого прокату, оброблювачі поверхневих дефектів металу (вогневим засобом вручну) на гарячих дільницях, машиністи кранів металургійного виробництва (відділень

нагрівальних колодязів та стриперних відділень) - за умови, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 20 років [31].

Отже за результатами викладеного доходимо до певних узагальнень:

Наразі в Україні існує розмаїття видів пенсійного віку, які мирно сусідять між собою. Складається навіть ситуація, що людина може вибрати між декількома видам пенсій, адже чинне законодавство це дозволяє.

Ситуація в Україні не є унікальною. Аналогічний стан справ характерний для більшості європейських країн, які історично були піонерами у запровадженні пенсійного забезпечення. Різні види пенсійного віку з'являлись поступово в міру зростання широти охоплення різних категорій населення пенсійною системою.

Необхідність існування різних видів пенсійного віку обумовлена: гуманістичною природою системи соціального захисту взагалі та пенсійної системи зокрема; існуванням різних типів пенсійних систем (розподільчі / накопичувальні).

Наступною необхідною умовою для призначення пенсії є трудовий стаж, який в загальній формі визначається як тривалість трудової діяльності працівника. Стосовно сфери пенсійного забезпечення трудовий стаж можна визначити як нараховану за встановленими правилами тривалість минулої трудової та іншої суспільно корисної діяльності громадян, яка протікає в певних, визначених законом, суспільних формах і з якою пов'язуються правові наслідки в галузі пенсійного забезпечення.

Трудовий стаж, як особлива міра величини трудової діяльності, має кількісну і якісну характеристики. Перша відображує загальну тривалість трудової та іншої суспільно корисної діяльності, друга – є показником не тільки тривалості, а й характеру трудової діяльності за певними кваліфікаційними ознаками (важкі та шкідливі умови праці, сфера, в якій проходить трудова діяльність, неперервність праці тощо). Виходячи з цього, трудовий стаж поділяється на: загальний стаж; спеціальний та неперервний стаж [49, с. 323–330].

Загальний трудовий стаж – це загальна сумарна тривалість трудової та іншої суспільно корисної діяльності, незалежно від тривалості перерв у ній, нарахована за встановленими правилами. Загальний стаж для права пенсійного забезпечення має особливо велике значення. Тільки за наявності певної його тривалості виникає право на пенсійне забезпечення в старості, в разі втрати годувальника, який помер від загального захворювання, у разі настання інвалідності внаслідок загального захворювання, а в окремих випадках і за вислугу років. Від тривалості загального трудового стажу залежить розмір вказаних трудових пенсій, оскільки його тривалість за період до набрання чинності Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування», тобто до 1 січня 2004 року, зараховується до страхового стажу.

У стаж роботи зараховується робота, виконувана на підставі трудового договору на підприємствах, в установах, організаціях і кооперативах, незалежно від використовуваних форм власності та господарювання, а також на підставі членства в колгоспах та інших кооперативах, незалежно від характеру й тривалості роботи і тривалості перерв. Крім цього до стажу роботи зараховується також:

а) будь-яка інша робота, на якій працівник підлягав державному соціальному страхуванню або за умови сплати страхових внесків, період одержання допомоги по безробіттю, а також робота в’язнів і робота за угодами цивільно-правового характеру за умови сплати страхових внесків;

б) творча діяльність членів творчих спілок, а також інших творчих працівників, які не є членами таких спілок, – за умови сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;

в) військова служба та перебування в партизанських загонах і з’єднаннях, служба в органах державної безпеки та органах внутрішніх справ, незалежно від місця проходження служби;

г) служба у воєнізованій охороні, в органах спеціального зв'язку і в гірничорятувальних частинах, незалежно від відомчої підпорядкованості та наявності спеціального або військового звання;

д) навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, в училищах і на курсах з підготовки кадрів, підвищенню кваліфікації та перекваліфікації, в аспірантурі, докторантурі і клінічній ординатурі;

е) тимчасова непрацездатність, що почалася у період роботи;

є) час догляду за інвалідом І групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду;

ж) час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми, але не довше ніж до досягнення кожною дитиною 3-річного віку;

з) період проживання дружин осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів і військовослужбовців надстрокової служби з чоловіками в місцевостях, де була відсутня можливість їх працевлаштування за спеціальністю, але не більше десяти років [31].

Час перебування на інвалідності у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням зараховується до стажу роботи із шкідливим умовами, який дає право на призначення пенсії на пільгових і у пільгових розмірах.

Згідно Закону України «Про пенсійне забезпечення» передбачені випадки, коли стаж може нараховуватись і в пільговому порядку. Так, громадянам, необґрунтовано репресованим і згодом реабілітованим, час тримання під вартою, час відбування покарання на місцях позбавлення волі та заслання, а також перебування на примусовому лікуванні зараховується до стажу у потрійному розмірі. Особливої уваги в Законі приділено порядку обчислення стажу роботи в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років. Робота, незалежно від віку, в тому числі як вільнонайманого складу у військових частинах, в роки Великої Вітчизняної війни та в інші періоди ведення бойових дій, зараховується до стажу роботи у подвійному розмірі, а

час перебування у фашистських концтаборах, місцях примусового утримання в період війни осіб, у тому числі дітей, насильно вивезених з тимчасово окупованої території у період Великої Вітчизняної війни, - у потрібному розмірі. Пільги щодо нарахування стажу роботи передбачені і окремим медичним працівникам. Так робота в лепрозорних і протичумних закладах, у закладах по лікуванню осіб, заражених вірусом імунодефіциту людини або хворих на СНІД, у патологоанатомічних і реанімаційних відділеннях лікувальних закладів зараховується до стажу роботи в подвійному розмірі

Спеціальний стаж – це сумарна тривалість трудової діяльності, виокремлена із загального стажу з урахуванням важких та шкідливих умов, інтенсивності праці, сфері чи місцевості, в якій вона здійснювалась. За певних умов до нього може включатися інша суспільно корисна діяльність (навчання, військова служба тощо).

Спеціальний трудовий стаж, який враховується для надання пільг при призначенні трудових пенсій можна поділити на два види: а) за особливі умови праці; б) за змістом роботи, тобто характер виконуваної роботи, посада, професія і відповідна галузь народного господарства чи сфера державного життя, де проходила трудова діяльність. Спеціальний трудовий стаж, виокремлений за особливими умовами праці, в свою чергу поділяється на два підвиди:

- стаж на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливим і особливо важкими умовами праці, – за списком № 1;
- стаж на інших роботах зі шкідливими і важкими умовами праці – за списком № 2.

Списки 1 і 2 виробництв, робіт, професій, посад, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах, застосовуються незалежно від відомчого підпорядкування підприємств, де працювали чи працюють особи, які звернулися за пенсією, якщо їхні професії чи посади зазначені в цих списках за відповідними виробництвами і цехами.

До стажу, який дає право на пільгове пенсійне забезпечення, включається час виконання робіт безпосередньо на виробництвах, у цехах, дільницях, відділеннях за професіями й посадами, передбаченими списками № 1 і 2, якщо працівники зайняті на цих роботах повний робочий день. Робота за сумісництвом не зараховується до стажу, який дає право на пільгове пенсійне забезпечення.

До стажу роботи, який можна визначити як спеціальний за змістом роботи, насамперед слід віднести трудову діяльність працівників зайнятих повний робочий день на підземних і відкритих гірничих роботах, на будівництві шахт і рудників і інші. Основною особливістю пільгового пенсійного забезпечення цієї категорії працівників є те, що вони мають право на пенсію за віком незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше двадцяти п'яти років, а працівники провідних професій на цих роботах: робітники очисного вибою, прохідники, вибійники на вибійних молотках, машиністи гірничих виймальних машин, сталевари, агломератники, – за умови, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше двадцяти років [37, с.137].

До цього виду спеціального стажу відносять працю:

а) трактористів-машиністів, зайнятих у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства;

б) жінок, які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин;

в) жінок, які працюють доярками, свинарками-операторами в колгоспах, радгоспах;

г) жінок, зайнятих протягом повного сезону на вирощуванні, збиранні та післязбиральній обробці тютюну;

д) жінок, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей;

е) водіїв міського пасажирського транспорту і великовагових автомобілів, зайнятих у технологічному процесі важких і шкідливих виробництв.

Спеціальним стажем також слід вважати період певної трудової діяльності окремих категорій працівників, яка законодавством визначена як вислуга років, і враховується при призначенні пенсії за вислугу років.

Для окремих категорій працівників, зайнятих на роботах, що потребують підвищеної інтенсивності, значних емоційних та фізичних навантажень законодавством передбачене пенсійне забезпечення у зв'язку з утратою професійної працездатності, тобто вихід на пенсію до настання віку, який дає право на пенсію за віком. При цьому враховується тривалість такої роботи, тобто наявність певного спеціального стажу – вислуги років, яка є для певної категорії працівників основною підставою для пенсійного забезпечення. Вона також впливає і на розмір пенсії. За вислугою років призначення пенсії пов'язується не з досягненням пенсійного віку та наявністю загального стажу, хоч в деяких випадках і ці критерії беруться до уваги, а з утратою професійних якостей, коли працівник не може повноцінно працювати за своєю професією до похилого віку і йому призначається пенсія як компенсація втраченої професійної працездатності.

Неперервний трудовий стаж – це тривалість неперервної трудової діяльності, нарахованої за встановленими відповідними нормативними актами правилами, на тому ж самому підприємстві, установі, організації, галузі. В окремих випадках, передбачених нормативним актами, до нього можуть включатися і інші види суспільно корисної діяльності (навчання, військова служба) [50, с. 14].

Безперервний трудовий стаж як в праві пенсійного забезпечення, так і в праві соціального забезпечення в цілому втратив своє значення. Він може враховуватися при наданні пільг і переваг в соціально-побутовому та іншому обслуговуванні працівників підприємств, установ, організацій, яке

передбачається колективними договорами та іншими нормами трудового права.

Як докази трудового стажу, необхідного для призначення пенсії можуть прийматися різні документи, які підтверджують трудову чи інші види суспільно корисної діяльності, які відповідно до законодавства зараховуються до трудового стажу, а також документи, які підтверджують сплату страхових внесків до Пенсійного фонду:

- трудова книжка, яка ведеться на кожного працівника, який працює за трудовим договором на підприємствах, установах;
- доказом трудового стажу можуть бути інші видані за місцем роботи, служби, навчання документи, які підтверджують стаж роботи;
- довідки, виписки з наказів, особові рахунки і відомості на видачу заробітної плати, посвідчення, характеристики, письмові трудові угоди з відмітками про їх виконання та інші документи, які містять відомості про періоди роботи.

Для підтвердження військової служби, служби в органах державної безпеки приймаються:

- військові квитки;
- довідки військових комісаріатів, військових частин і установ системи Міністерства оборони, Головного управління командуючого Національною гвардією, Управління охорони вищих посадових осіб України, органів управління інших військових формувань, що утворюються Верховною Радою України, Служби безпеки;
- довідки архівних і військово-лікувальних установ і інші документи.

Час догляду за інвалідом першої групи, дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також пенсіонерам, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, встановлюється на підставі:

- акта обстеження фактичних обставин здійснення догляду;
- документів, що засвідчують перебування на інвалідності і вік.

Час утримання під вартою, час відбування покарання в місцях позбавлення волі та час перебування в засланні й на примусовому лікуванні підтверджуються довідками органів внутрішніх справ і зараховується до трудового стажу за наявності документів про реабілітацію.

За відсутності документів про наявний стаж роботи і неможливості одержання їх внаслідок ліквідації підприємства, установи, організації або відсутності архівних даних з інших причин, трудовий стаж установлюється на підставі показань двох свідків, які б знали заявника по спільній з ними роботі на одному підприємстві, установі, організації [51, с. 205].

У тих випадках, коли в трудовій книжці відсутні відомості, що визначають право на пенсії на пільгових умовах або за вислугу років, установлені для окремих категорій працівників, для підтвердження спеціального трудового стажу приймаються уточнюючі довідки підприємств або організацій. У такі довідки має бути вказано: період роботи, що зараховується до спеціального стажу; професія або посада, характер виконуваної роботи; розділ, підрозділ, пункт, найменування списків або їх номери, до якого включається цей період роботи; первинні документи за час виконання роботи, на підставі яких видана зазначена довідка.

Для призначення пенсій та визначення їх розміру відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» враховується страховий стаж. Страховий стаж за наявності якого особа набуває права на пенсії в солідарній системі – це період, протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. До страхового стажу для обчислення пенсії враховуються:

- періоди трудового стажу до набрання чинності Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; періоди роботи після набрання чинності цього закону – за умови сплати страхових внесків;

- час догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку та отримання допомоги в зв'язку з цим доглядом;
- час догляду за дитиною-інвалідом, інвалідом першої групи, за пристарілим, який потребує постійного стороннього догляду або досяг 80-річного віку, якщо працездатні особи, які здійснюють догляд за зазначеними особами, отримують допомогу або компенсацію відповідно до законодавства;
- час професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації з відривом від виробництва за направленням підприємств, установ, організацій;
- час від дня визнання особи інвалідом до дня досягнення цією особою пенсійного віку – до страхового стажу для обчислення пенсії за віком інваліда;
- час від дня смерті годувальника до дня, коли годувальник досягнув би пенсійного віку – до страхового стажу для обчислення розміру пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Страховий стаж обчислюється територіальними органами пенсійного фонду за даними що містяться в системі персоніфікованого обліку, а за періоди до запровадження системи персоніфікованого обліку – на підставі документів та в порядку, визначеному законодавством, що діяло до 1 січня 2004 року.

Страховий стаж обчислюється в місяцях. Неповний місяць роботи зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови, що сума сплачених за цей місяць страхових внесків є не меншою, ніж розмір страхового внеску, обчисленого із мінімальної заробітної плати (мінімальний страховий внесок).

Періоди роботи до 1 січня 1991 року в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік, а також на острові Шпіцберген зараховується до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло до 1 січня 1991 року. При цьому страховий стаж

визначається відповідно до переліку районів Крайньої Півночі і місцевостей, прирівняних до районів Крайньої Півночі в редакції постанови Ради Міністрів СРСР від 03 січня 1983 р. № 12 і застосовується пільгове обчислення страхового стажу з 1 серпня 1945 року по 1 березня 1960 року в подвійному розмірі, а за період роботи з 1 березня 1960 року – в півтора кратному розмірі [52, с. 93].

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що підвищення пенсійного віку, яке відбулося в Україні є обґрунтованим і дало можливість на певний час послабити вплив демографічного тиску на пенсійну систему. Цей захід набуває особливого значення в період кризи, яка спостерігається у нашій державі.

Виплата, припинення та поновлення громадянам пенсійних виплат. Відповідно до частини 1 статті 3 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», суб'єктами солідарної системи, зокрема, є підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій. Таким чином, виплата пенсії може проводитись підприємствами поштового зв'язку або банківськими установами. Статтею 47 Закону визначено, що пенсія виплачується щомісяця організаціями, що здійснюють виплату і доставку пенсій, у строк не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія, виключно в грошовій формі за зазначеним у заяві місцем фактичного проживання пенсіонера в межах України або перераховується на визначений цією особою банківський рахунок у порядку, передбаченому законодавством [34]. З метою забезпечення стабільного фінансування виплати пенсій кожному пенсіонеру встановлено індивідуальну дату виплати пенсії протягом виплатного періоду, з 4 по 25 число щомісяця. Порядок виплати пенсій підприємствами поштового зв'язку визначено Інструкцією про виплату та доставку пенсій, соціальних допомог національним оператором поштового зв'язку, затвердженою наказом від 28.04.2009 за № 464/156 Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства праці та соціальної політики України, постановою правління

Пенсійного фонду України від 28.04.2009 № 14-1, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 02.07.2009 за № 592/16608. Пунктом 2.1. Інструкції передбачено, що з метою рівномірної виплати пенсій виплатні об'єкти поштового зв'язку складають графіки виплати пенсій протягом виплатного періоду за кожною доставною дільницею та погоджують їх з органами Пенсійного фонду [53].

Графіки для виплати пенсій підприємствами поштового зв'язку складаються відповідно до територіальних дільниць. Виплата пенсій банківськими установами здійснюється відповідно до Порядку виплати пенсій та грошової допомоги за згодою пенсіонерів та одержувачів допомоги через їх поточні рахунки у банках, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.1999 р. № 1596. Пункт 15 Порядку передбачає, що перерахування коштів установам уповноважених банків здійснюється протягом місяця за датами у межах виплатного періоду. Дати та виплатний період визначаються органами Пенсійного фонду та уповноваженими банками згідно з укладеними між ними угодами [54]. Незалежно від способу отримання пенсії, пенсіонери, що отримують підвищення до пенсії за нормами Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (інваліди війни, учасники бойових дій, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, члени сімей загиблих) мають право на першочергову виплату пенсій, яка здійснюється в першій декаді, не пізніше 10 числа [50]. Відповідно до Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078, працюючим пенсіонерам у першу чергу індексується сума оплати праці. Індикація пенсії, щомісячного довічного грошового утримання, що виплачуються замість пенсії, провадиться після індексації суми оплати праці на підставі довідки підприємства, установи, організації, де працює пенсіонер, в якій зазначається розмір оплати праці працюючого пенсіонера, проіндексована її сума і сума індексації [55].

Згідно із статтею 16 Закону, застрахована особа зобов'язана повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду про зміну даних, що вносяться до її персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку, виїзд за межі держави та про обставини, що спричиняють зміну статусу застрахованої особи, протягом десяти днів з моменту їх виникнення. Таким чином, про своє працевлаштування, укладення договорів цивільно-правового характеру на виконання робіт або надання послуг, про реєстрацію як фізичної особи – підприємця, отримання інших видів доходів пенсіонер зобов'язаний повідомити орган Пенсійного фонду України, де він отримує пенсію. Пенсії особам, які перебувають у місцях позбавлення волі, виплачуються за місцем знаходження установи, де особи відбувають покарання. Адміністрація установи, де пенсіонер відбуває покарання, надсилає органу Пенсійного фонду за місцезнаходженням установи повідомлення про прибуття засудженого та довідку за підписом начальника та головного бухгалтера установи, в якій зазначаються реквізити для перерахування коштів. На підставі повідомлення та довідки орган Пенсійного фонду за місцем знаходження установи надсилає запит пенсійної справи до органу Пенсійного фонду за попереднім місцем проживання або відбування покарання засудженого. Після постановки на облік пенсійної справи засудженого в управлінні Пенсійного фонду за місцем знаходження закладу відбування покарання перерахування пенсії провадиться платіжними дорученнями. До платіжних доручень додаються списки пенсіонерів, в яких зазначаються: прізвище, ім'я та по-батькові одержувача пенсії, номер особового рахунку (пенсійної справи), сума, що підлягає перерахуванню. У разі закінчення терміну відбуття покарання або смерті засудженого адміністрація установи протягом трьох днів повідомляє про це орган Пенсійного фонду. Перераховані суми пенсій після місяця закінчення терміну покарання або смерті засудженого повертаються на рахунок органу Пенсійного фонду, що здійснював виплату пенсій. Пенсія може виплачуватися за довіреністю, порядок оформлення і строк дії якої

визначаються законом. У населених пунктах, де немає державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, доручення посвідчується уповноваженими особами органів місцевого самоврядування. За довіреностями, засвідченими стаціонарними, лікувально-профілактичними закладами, виплата пенсії здійснюється один раз, після чого довіреність підлягає переоформленню [50]. Виплата пенсії за довіреністю здійснюється протягом усього періоду її дії за умови поновлення пенсіонером заяви про виплату пенсії за довіреністю через кожний рік її дії. Таку заяву пенсіонер повинен особисто надати до органу Пенсійного фонду України за місцем перебування на обліку, пред'явити паспорт (або інший документ, що засвідчує цю особу, місце її проживання (реєстрації) та вік). Пенсії особам, які перебувають на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі), виплачуються за місцем знаходження цього закладу. Розмір пенсії до виплати пенсіонерові становить 25 відсотків призначеної пенсії. Частина пенсії, що залишилася після виплати суми пенсії пенсіонеру та членам його сім'ї перераховується до установи (закладу), де пенсіонер перебуває на повному державному утриманні, за його особистою заявою. Статтею 48 Закону визначено, що у випадках, коли розмір пенсії пенсіонера перевищує вартість утримання у відповідній установі (закладі), після надання довідки про вартість утримання, в разі необхідності, проводиться зміна розмірів частини пенсії, що підлягає перерахуванню відповідній установі (закладу), та частини пенсії, яка виплачується самому пенсіонерові. Рішення про виплату частини пенсії на непрацездатних членів сім'ї приймається органом Пенсійного фонду, що призначає пенсію на підставі заяви пенсіонера та документів пенсійної справи. У заяві вказуються всі дані одержувача частини пенсії (одного з батьків або опікуна чи піклувальника), необхідні для виплати зазначеної частини поштовими переказами, яка проводиться аналогічно виплаті аліментних сум. У разі, якщо у пенсіонера перебувають на утриманні двоє і більше осіб, 50 відсотків призначеного розміру пенсії розподіляється між ними рівними частками. Дітям, які одержують пенсії у зв'язку з втратою

годувальника, та перебувають на повному державному утриманні, 50 відсотків пенсії перераховується на їх особисті рахунки в установах банків (дітям-сиротам – 100 відсотків). Інша частина пенсії за заявою опікуна (піклувальника) перераховується на рахунок установи (закладу), де дитина перебуває на повному державному утриманні. На наш погляд, на законодавчому рівні слід закріпити для всіх громадян, кому вже призначена пенсія в Україні наступну регулятивну гарантію. У разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон пенсія, призначена в Україні, за заявою пенсіонера може виплачуватися йому в тій країні, в якій він буде мати постійне місце проживання, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

2.2. Регулятивні гарантії права громадян на державну соціальну допомогу

Наступним важливим видом соціального забезпечення є державні соціальні допомоги. Далі варто вивчити змістовні ознаки цього поняття і регулятивні гарантії забезпечення права на отримання державних соціальних допомог, зокрема державних соціальних допомог сім'ям з дітьми як найбільш поширеного на практиці різновиду.

Різноманіття державних соціальних допомог, широке коло суб'єктів, які мають право на їх отримання, велика кількість нормативно-правових актів за відсутності єдиного кодифікованого нормативно-правового акту значно ускладнює застосування норм даного інституту, тому дослідження питань теоретичного визначення поняття державних соціальних допомог, встановлення їхніх ознак, класифікації є актуальним. У юридичній літературі наведено певну кількість визначень державних соціальних допомог, їхній аналіз показує, що вони створені на основі переліку ознак даного виду соціального забезпечення.

У 90-х роках минулого століття в зв'язку з перебудовою країни та формуванням економіки ринкового типу в Україні з'являється необхідність переглянути правові засади організації та функціонування системи соціального захисту, системні зв'язки, зміст понять та категорій цієї галузі. Поява нових соціальних ризиків, запровадження нових форм та видів соціального захисту обумовили реформування і національного законодавства, прийняття нових та внесення кардинальних змін до вже існуючих нормативних актів у сфері соціального захисту. Разом із цим з'являються нові системні поняття, які потребують глибокого наукового обґрунтування. Одним із таких є державна соціальна допомога сім'ям з дітьми, поняття, яке хоча і використовувалося в сфері соціального забезпечення ще за радянських часів, однак сьогодні набуло іншого змісту та значення.

Незважаючи на те, що соціальна допомога як категорія соціальної сфери знаходиться в центрі уваги сучасної науки, єдності щодо розуміння змісту цього поняття, визначення його місця в системі соціального захисту сьогодні немає.

На основі аналізу існуючих наукових позицій щодо визначення сутності соціальної допомоги, положень національного та міжнародного законодавства спробуємо з'ясувати зміст категорії державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми.

Так, деякі автори розглядають соціальну допомогу як один із видів соціального забезпечення, що надається переважно у грошовій формі [52, с. 273-274; 57, с. 143; 58, с. 464]. Інші розглядають соціальну допомогу у різних значеннях, зокрема як вид соціального забезпечення (захисту), як одну з організаційно-правових форм соціального забезпечення (захисту) [59, с. 125; 60, с.11; 61, с. 28] або ж як функцію соціальної держави [62, с. 35].

Стаття 46 Конституції України визначає право особи на соціальний захист за рахунок бюджетних коштів. Цей вид соціального забезпечення отримав назву «державна соціальна допомога» [10]. Слід зазначити, що

спеціальні Закон України стосовно теми дослідження «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [63], «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [64] не надають визначення поняття «державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми», проте зі змісту нормативно-правових актів випливає, що державна соціальна – це один із видів соціального забезпечення, що надається у грошовій формі. Відповідно до статті першої Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [65] державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям – щомісячна допомога, яка надається малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї.

Теоретично обґрунтувати висновок щодо сутності та місця соціальної допомоги в системі соціального захисту допоможе аналіз міжнародно-правового закріплення цієї категорії.

Одним із небагатьох міжнародних документів, що проводить чітке розмежування понять «соціальне забезпечення» та «соціальна допомога», дозволяє з'ясувати сутність останнього, є Європейська соціальна хартія (переглянута) (1996 р.) [66]. Зокрема у ст. 13 «Право на соціальну та медичну допомогу» встановлено, що кожна особа, яка не має адекватних ресурсів і не в змозі їх набути власними зусиллями чи з інших джерел, зокрема з фондів соціального забезпечення, має право на необхідну допомогу.

У Довіднику, розробленому за Європейською соціальною хартією наводиться тлумачення змісту ст. 13, в якому, зокрема, вказується, що під соціальною допомогою у цій статті розуміються допомоги в грошовій або натуральній формі, включаючи допомоги, призначені для окремих груп, і допомоги, які можуть призначатися для всіх. Рівень соціальної допомоги не повинен явно не відповідати вартості життя чи прожитковому мінімуму, встановленому в конкретній країні [66].

У Хартії основних прав Європейського Союзу (Ніцца, 07.12.2000 р.) ст. 34 «Соціальне забезпечення та соціальна допомога» у ч. 2 передбачає, що

соціальна допомога надається з метою боротьби із соціальною нерівністю та бідністю, для того щоб гарантувати гідне існування всім тим, кому бракує достатніх коштів [67, с. 128].

З огляду на зміст основних європейських актів у сфері соціального захисту можна зробити висновок, що соціальна допомога спрямована на соціальну підтримку тих осіб, які втратили засоби до існування, та надання того обсягу матеріальних ресурсів, що забезпечує рівень прожиткового мінімуму. Таке розуміння соціальної допомоги окремі науковці ототожнюють із поняттям «мінімальне соціальне забезпечення» [68, с. 184]. Ця позиція варта уваги, оскільки такий підхід вирішує мовну проблему, яка існує в українській лексиці щодо використання терміна «соціальна допомога».

Соціальна допомога як складний механізм розв'язання актуальних соціальних проблем, здійснювана в межах конкретного суспільства, не є штучною надбудою. Покликання соціальної допомоги – надання людині мобілізувати, примножити й реалізувати свої можливості у подоланні життєвих труднощів [69, с. 1]. Соціальна допомога як феномен людської цивілізації поєднує у собі загальнолюдські цінності та унікальність особи. Ствердження перших неможливе, якщо кожен індивід не реалізує і не розкриє свого потенціалу, індивідуальної самобутності на основі вільного вибору, досягнутого рівня культури, національної самосвідомості, політичної і духовної свободи [70, с. 169].

Основними ознаками й особливостями призначення та виплати державних соціальних допомог є:

- врегулювання призначення і виплати всіх видів допомог відповідними нормативними актами, в зв'язку з чим, за наявності передбачених в них обставин, громадяни набувають безумовного права на той чи інший вид допомоги;

– зазвичай, загальна цільова спрямованість допомоги, що полягає в матеріальній підтримці громадян, які в силу тих чи інших соціальних випадків потребують надання такої допомоги;

– незалежність у більшості випадків забезпечення різними видами допомог від інших джерел доходів, що має їх особа, яка звернулася за призначенням того чи іншого виду соціального забезпечення;

– призначення допомоги, як правило, у твердих розмірах;

– соціально-аліментарна природа всіх видів допомог, яка виражається в безеквівалентності їх надання;

– обмеженість виплати допомог визначеними тимчасовими рамками (наприклад, допомоги на дітей – до досягнення ними відповідного віку тощо) [71, с. 298].

Далі розглянемо регулятивні гарантії забезпечення права на отримання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми та малозабезпеченим сім'ям як найбільш поширених серед населення на практиці.

Правом людини відповідно до статті 51 Конституції України є охорона сім'ї, дитинства, материнства і батьківства державою. Із прийняттям Закону України від 27 березня 2014 року «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [72] вилучено серед видів державної допомоги сім'ям з дітьми допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та змінено порядок призначення допомоги при народженні дитини, що на практиці негативно впливає на соціальне забезпечення сімей з дітьми.

Питання правового регулювання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми були предметом наукового інтересу таких дослідників, як: В. Рудик [73], С. Синчук [74], В. Стрепко [75], Є. Яригіна [76] проте аспект, що стосується призначення допомоги при народженні дитини та по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку після зазначених змін у законодавстві, залишається недостатньо дослідженим.

Так, Є. Яригіна при дослідженні правових проблем, пов'язаних з виплатами грошової допомоги при народженні дітей, вказує на проблему визначення розміру та строку виплати допомоги при народженні дитини при усиновленні дітей та наступної смерті живонароджених дітей [76, с. 150], проте зараз ця проблема не є актуальною, оскільки розмір допомоги не є диференційованим у залежності від наступна це дитина чи перша.

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII громадяни України, в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти, мають право на державну допомогу у випадках та на умовах, передбачених цим Законом та іншими законами України.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» допомога при народженні дитини за цим Законом надається одному з батьків дитини (опікуну), який постійно проживає разом з дитиною.

Пункт 10 Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751 року [77], конкретизує, що цим особам допомога при народженні дитини надається з метою створення належних умов для її повноцінного утримання та виховання.

Одноразова допомога, призначена опікуну, вважається власністю дитини (ч. 2 ст. 10 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»).

Відповідно до пункту 11 Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751 року, для призначення допомоги при народженні дитини органу соціального захисту населення за умови пред'явлення паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, подається:

1) заява одного з батьків (опікуна), з яким постійно проживає дитина, що складається у довільній формі, із зазначенням даних для реєстрації місця проживання дитини;

2) копія свідоцтва про народження дитини (з пред'явленням оригіналу).

Особи, що звернулися за призначенням допомоги при народженні другої дитини або наступних дітей (народжених до 30 червня 2014 р.), подають копії свідоцтва про народження кожної дитини, яка враховується під час визначення розміру допомоги.

Опікуни подають, крім зазначених документів, копію рішення про встановлення опіки.

Жінки, які мають зареєстроване місце проживання на території України і народили дитину під час тимчасового перебування за межами України, подають видані компетентними органами країни перебування і легалізовані в установленому порядку документи, що засвідчують народження дитини, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

У разі звернення одного з батьків дитини (опікуна) за призначенням допомоги при народженні дитини орган соціального захисту населення у разі потреби робить запит до територіальних підрозділів ДМС щодо інформації про реєстрацію місця їх проживання. Зазначена інформація надсилається територіальними підрозділами ДМС протягом п'яти календарних днів після надходження запиту.

У разі народження дитини під час перебування жінки в слідчому ізоляторі або установі виконання покарань адміністрація ізолятора або установи у десятиденний строк після отримання заяви матері про призначення допомоги при народженні дитини подає її заяву і копію свідоцтва про народження дитини органу соціального захисту населення.

Допомога при народженні дитини в разі її смерті виплачується на підставі копії свідоцтва про народження дитини або витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про народження дитини та копії свідоцтва про смерть.

Для реєстрації місця проживання дитини одним із батьків (опікуном) до органу соціального захисту населення подається заява відповідно до

підпункту 1 цього пункту та квитанція про сплату державного мита або копія посвідчення, яке дає право на звільнення від сплати мита.

Орган соціального захисту населення у строк до трьох календарних днів надсилає територіальному підрозділу ДМС інформацію за формою, встановленою МВС, та документи, необхідні для реєстрації місця проживання новонародженої дитини.

Територіальні підрозділи ДМС у строк до п'яти календарних днів після надходження зазначених документів подають органу соціального захисту населення інформацію про реєстрацію місця проживання дитини.

У разі коли особа, яка звернулася за допомогою, подала неправдиві відомості про реєстрацію місця свого проживання, територіальний підрозділ ДМС повідомляє про це органу соціального захисту населення, який надсилає зазначеній особі інформацію про неможливість зареєструвати місце проживання дитини.

У разі звернення осіб, місце проживання яких не зареєстровано, осіб, які вимушені були залишити місце проживання з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції та не мають можливості зареєструвати новонароджену дитину, рішення про призначення допомоги при народженні дитини приймає орган соціального захисту населення на підставі акта обстеження матеріально-побутових умов, складеного за місцем фактичного проживання сім'ї.

Пункт 12 Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751 року [77], встановлює строк звернення за допомогою при народженні за дитиною – не пізніше ніж через 12 календарних місяців після народження дитини.

Також цим пунктом конкретизовано, що у разі народження мертвої дитини допомога при народженні дитини не призначається.

Допомога при народженні дитини, не одержана через смерть одного з батьків, якому ця допомога була призначена, виплачується матері (батьку,

опікуну) за умови звернення за нею не пізніше ніж через 12 місяців після смерті отримувача допомоги (п. 14 Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751 року).

Згідно з п. 15 Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751 року, одному з батьків дитини (опікуну) допомога при народженні дитини призначається і виплачується органами соціального захисту населення за місцем їх реєстрації. Допомога може бути призначена за місцем фактичного проживання за умови подання довідки про неoderжання зазначеної допомоги в органах соціального захисту населення за місцем реєстрації.

Пунктом 16 Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751 року, встановлено, що покриття витрат на виплату допомоги при народженні дитини (в тому числі військовослужбовцям) здійснюється за рахунок коштів державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів.

Допомога батькам при народженні дитини призначається на підставі свідоцтва про народження дитини. Опікунам зазначена допомога призначається на підставі рішення про встановлення опіки згідно з ч. 1 ст. 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми».

Відповідно до частин 2, 4 ст. 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» встановлено вичерпний перелік для призначення допомоги при народженні дитини до органу праці та соціального захисту населення за умови пред'явлення паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, та свідоцтва про народження дитини подається одним з батьків (опікуном), з яким постійно проживає дитина, заява за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує

формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, та копія свідоцтва про народження дитини.

Орган праці та соціального захисту населення за місцем проживання одного з батьків (опікуна), з яким постійно проживає дитина, має право отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій відомості, необхідні для призначення допомоги при народженні дитини відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми».

У разі народження (встановлення опіки) двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину (ч. 6 ст. 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»).

Допомога при народженні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня народження дитини відповідно до ч. 7 ст. 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми».

У разі народження мертвої дитини допомога при народженні дитини не призначається (ч. 8 ст. 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»).

Виплата допомоги при народженні дитини припиняється у разі відповідно до ч. 9 ст. 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»: позбавлення отримувача допомоги батьківських прав; відібрання дитини в отримувача допомоги без позбавлення батьківських прав; тимчасового влаштування дитини на повне державне утримання; припинення опіки або звільнення опікуна від його повноважень щодо конкретної дитини; нецільового використання коштів і незабезпечення отримувачем допомоги належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини; у разі виникнення інших обставин.

У Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [63] передбачається, що допомога при народженні першої та кожної наступної дитини призначається у розмірі 41280 гривень. виплата допомоги

здійснюється одноразово у сумі 10320 гривень, решта суми допомоги виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Далі зауважимо регулятивні гарантії забезпечення права громадян на отримання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Непослідовні й нерішучі кроки у здійсненні реформи в Україні, розрив економічних зв'язків, недосконалість та нестабільність правового законодавства відсутність інвестування економіки, призвели до макроекономічної кризи, спаду виробництва, зростання цін, безробіття, руйнування соціальної інфраструктури, що відчутно знизило рівень життя населення. Знизилися реальні соціальні виплати малозабезпеченим верствам населення, не досягнуто їх належної адресності.

У ситуації, що склалась у суспільстві, виникла необхідність запровадження чіткої, послідовної і виваженої політики соціального захисту населення, насамперед його найбільш вразливих верств - малозабезпеченим сім'ям. Необхідність подолання бідності вимагає не лише створення умов для підвищення доходів населення, зростання його економічної ефективності, а й зростання ефективності самої системи соціальної підтримки найбільш вразливих і незахищених верств населення, реформування державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

У науковій літературі міститься декілька точок зору щодо визначення підстави надання даного виду допомоги. Серед найбільш вживаних термінів виділяють: «малозабезпеченість», «бідність», «нужденність».

Так, О. Є. Мачульська запропонувала закріпити у законодавстві термін «бідність», що являє собою таке матеріальне становище, при якому рівень фактичного індивідуального доходу фізичної особи чи середньоспоживного доходу сім'ї з урахуванням майна не досягає величини федерального чи регіонального прожиткового мінімуму з незалежних від них причин [78, с. 49]. Даній позиції також дотримується і Т. В. Деркачова [62, с. 55].

Відомі російські науковці А. М. Лушніков і М. В. Лушнікова

юридичним фактом виникнення правовідносин по соціальній допомозі визначають бідність та нужденність. Зазначені терміни вживаються як синоніми та трактуються як співвідношення всіх доходів особи із прожитковим мінімумом, встановленим у нормативному порядку на федеральному та регіональному рівні [79, с. 228].

У своєму дисертаційному дослідженні Д. Є. Кожевніков зазначає, що основою надання державної соціальної допомоги є нужденність, тобто це майновий стан про якому індивідуальний дохід особи (або частка в сукупному доході членів сім'ї) нижче величини мінімального споживчого бюджету, встановленого в суб'єкті Російської Федерації, з незалежних від нього причин [84].

Право на отримання державної соціальної допомоги, відповідно до точки зору В. П. Галаганова, мають нужденні громадяни чи сім'ї, чий середньосукупний дохід з незалежних від них причин є нижче прожиткового мінімуму [80, с. 480].

Підсумовуючи вищенаведене та узагальнюючи точки зору науковців, приходимо до висновку, що для визначення підстави надання державної соціальної допомоги більшість вчених вважають правильним застосовувати термін «нужденність».

В українському законодавстві вживається два терміни «бідність» та «малозабезпеченість». Поняття «нужденність» у нормативно-правових актах та у наукових працях практично не зустрічається. Зокрема, у теорії права незадовільний стан матеріального забезпечення особи визначають як малозабезпеченість, а вчені-економісти та соціологи подають як бідність [81, с. 6].

Для оцінки бідності у законодавчих актах України застосовуються такі поняття: «межа бідності», «межа крайньої бідності», «межа абсолютної бідності». Межа абсолютної бідності визначається за критерієм прожиткового мінімуму [82]. Тобто абсолютно бідною можна вважати сім'ю, чий середньомісячний сукупний дохід є нижчим за прожитковий мінімум,

встановлений державою. Зазначений термін ототожнюється із поняттям «малозабезпечена сім'я», тлумачення якого наводиться у Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у статті першій. Для більш повного визначення категорії «малозабезпеченість» необхідно розкрити критерії, які складають зміст даного поняття.

Так, І. С. Андрієнко у своєму науковому дослідженні визначає малозабезпеченість як неспроможність особи, зумовлену об'єктивними обставинами задовольнити основні, а у випадках, передбачених законодавством, й додаткові потреби власного існування на рівні прожиткового мінімуму [81, с. 4].

Є. І. Бутенко характеризує малозабезпеченість (нужденність) як стан, при якому сім'я чи особа з об'єктивних причин не може самостійно задовільнити свої аліментарні потреби [83, с. 17].

Із наведених визначень можна зробити висновок, що підставами визнання сім'ї малозабезпеченою є причини, за наявності яких вона опинилася у скрутному матеріальному становищі, і основне, що ці причини повинні бути об'єктивними, тобто не залежати від волі суб'єктів. Другою підставою є неможливість задоволення власних потреб. Виділення як основних, так і додаткових потреб у дефініції І. С. Андрієнко є не зовсім доречним, оскільки у кожної окремої людини перелік потреб є різним, а на законодавчому рівні їх коло не визначається. Не повністю зрозумілою є також точка зору Є. І. Бутенка щодо виділення саме аліментарних потреб.

Іншої позиції дотримується В. Л. Стрепко [75, с. 9] та М. Д. Бойко [71, с. 254], які єдиним критерієм для визнання сім'ї бідною вважають дохід, що повинен бути нижчим за прожитковий мінімум.

Н. Б. Болотіна малозабезпеченість сім'ї визначила з огляду на середньомісячний сукупний дохід та об'єктивні причини такого становища [59, с. 38].

Більш повним є бачення змісту даної категорії у наукових працях О. Є. Мачульської, яка виділяє такі критерії, як: 1) дохід; 2) майно та 3) незалежні

від сім'ї причини бідності [78, с. 49].

Крім наведених вище ознак А. М. Лушніков як критерій нужденності виділяє також прожитковий мінімум [79, с. 230]. Не варто погоджуватися із такою точкою зору, оскільки прожитковий мінімум є одиницею виміру не тільки межі бідності чи малозабезпеченості, а й стандартом, на основі якого закріплюються інші державні соціальні гарантії. Даний базовий соціальний стандарт більш стосується принципу універсальності, а визнання сім'ї малозабезпеченою здійснюється за принципом адресності.

Доречним буде також виділити міркування Д. Є. Кожевникова, який до структури елементів поняття нужденності включає дохід як джерело отримання коштів, капітал (або вільні кошти), кошти членів сім'ї та докладання власних зусиль [84]. Наведені ознаки не повністю розкривають зміст малозабезпеченості, оскільки науковцем не враховано майно та об'єктивні причини такого незадовільного матеріального становища сім'ї.

У законодавчому визначенні категорії «малозабезпечена сім'я» також не враховується майно, яке належить членам сім'ї.

Натомість у проєкті Соціального кодексу України бідною вважається сім'я, виходячи з: офіційно підтверджених даних про рівень сукупного доходу; наявності нерухомого майна та іншого майна або майнових прав; – стану здоров'я; здатності до трудової діяльності; конкретних життєвих обставин (ст. 235) [85].

Не зовсім зрозумілим є критерій здатності до трудової діяльності, оскільки правом на отримання допомоги по малозабезпеченості наділена і непрацездатна особа. Крім того більш правильним буде об'єднати таку ознаку, як стан здоров'я та конкретні життєві обставини і визначити її як незалежні від особи причини. Узагальнюючи все вищенаведене, доцільно виділити наступні критерії, які формують поняття малозабезпеченості: 1) дохід однієї особи чи середньомісячний сукупний дохід; 2) майно як отримання одноразового чи регулярного доходу від його використання; 3) незалежні від особи причини настання такого матеріального становища.

Допомога малозабезпеченим сім'ям призначається відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» та постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 250 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» [86]. Для отримання допомоги потрібно подати заяву, де дається згода сім'ї на збір інформації про неї, про її власність, доходи та майно. Незважаючи на добру структурованість цих документів, вони дозволяють зібрати лише документально підтверджену інформацію про заявника і не охоплюють увагою безліч неформалізованих характеристик.

Попри те, що в цілому система прийняття рішень і обробки заяв про призначення допомоги добре налагоджена, вона перевантажена численними, часто надмірними перевітками, перерахунками.

Проблемами малозабезпечених сімей опікуються державні соціальні інспектори і комісії, створені при райдержадміністраціях, але вони обмежені в повноваженнях з розгляду справ, за якими допомога призначається на загальних засадах і позбавлені стимулів відмовляти в наданні допомоги у спірних випадках. У результаті того, що діяльність цих інститутів не відповідає меті їх створення, спостерігається недосконалість надання адресної соціальної допомоги. Соціальна підтримка надається не тільки дійсно нужденним, але й більш забезпеченим групам населення.

За січень-червень 2019 року відбулося 10 засідань комісії по рішенням питань, пов'язаних з наданням державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива при Білокуракинській райдержадміністрації, до якої надійшло 283 звернення, з них 93 звернення про призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям. Ухвалено рішення про призначення державної соціальної допомоги 90 малозабезпеченим сім'ям, що складає 96,8% від загальної кількості звернень. За рішенням комісії отримали допомогу з державного бюджету:

63 сім'ї, в яких виховуються троє та більше неповнолітніх дітей, проте працездатні члени сім'ї не працюють, не служать, не вчаться за денною формою навчання у загальноосвітніх; професійно-технічних, вищих навчальних закладах;

2 сім'ям, в яких виховуються троє та більше неповнолітніх дітей, проте працездатні члени сім'ї не використовують можливості для знаходження доходів;

10 сім'ям, у зв'язку з тривалою хворобою одного з членів сім'ї;

15 сім'ям, у володінні яких є земельний пай площею понад 0,60 га.

Загальна сума призначеної державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям за січень-червень 2019 року складає 712637 грн., з них за рішенням комісії - 339875 грн, що становить 46,8% [87].

Статтею 9 Закону України «Про Державний бюджет на 2020 рік» встановлено, що у 2020 році рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становить: для працездатних осіб – 25 відсотків; для дітей: з 1 січня 2020 року – 85 відсотків, з 1 липня – 130 відсотків; для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю – 100 відсотків відповідного прожиткового мінімуму.

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для визначення права на звільнення від плати за харчування дитини у державних і комунальних закладах дошкільної освіти відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» у 2020 році збільшується відповідно до зростання прожиткового мінімуму.

Можна відмітити, що, незважаючи на напрацювання механізму надання допомоги, система має ряд недоліків, які можуть стати причиною зловживань соціальною допомогою з боку заявників та неефективності використання наявних ресурсів для адміністрування соціального захисту.

Відповідно до частин 1-3 ст. 4 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» заява про надання державної соціальної допомоги подається уповноваженим представником сім'ї до місцевої державної адміністрації або до виконавчого комітету сільської, селищної ради. Виконавчий комітет сільської, селищної ради передає заяву про надання державної соціальної допомоги до місцевої державної адміністрації.

У заяві дається згода сім'ї на збір інформації про неї, про її власність, доходи та майно, що необхідна для мети цього Закону. До заяви про надання державної соціальної допомоги додаються: документ, що посвідчує особу; довідка про склад сім'ї; декларація про доходи та майно осіб, які входять до складу сім'ї (в декларацію не включаються державна соціальна допомога, призначена відповідно до цього Закону; нарахована субсидія за спожиті житлово-комунальні послуги; сплачені членами сім'ї аліменти); довідка про наявність та розмір земельної частки (паю).

При призначенні допомоги до уваги в основному беруться ті офіційні доходи, які людина отримує з джерел, що піддаються перевірці, та декларує при поданні заяви в органах соціального захисту. У деяких випадках такі декларовані доходи не відображають дійсного матеріального стану заявників достовірно. Внаслідок приховування неофіційних доходів, отримання допомоги від родичів і знайомих, наявності додаткових можливостей отримання доходу (які використовуються чи не використовуються), громадські ресурси витрачаються не тільки на допомогу найбільшій. При цьому більш забезпечені сім'ї також можуть отримувати соціальні виплати.

Найбільша кількість можливостей для зловживань при отриманні соціальної допомоги пов'язана з сутністю підходу до оцінки нужденності, що базується на документальному підтвердженні матеріального стану заявника за відсутності будь-яких перевірок справжнього стану справ у разі задоволення всіх формальних ознак. Так, існуюча система не дозволяє врахувати наступні фактори при поданні заяви на допомогу на загальних

підставах:

отримання заявником неофіційного доходу; при цьому заявник може як показувати менший дохід, так і бути зареєстрованим безробітним;

отримання значно більшого доходу від сільськогосподарської діяльності, ніж передбачається відповідно до існуючих нормативів;

використання транспортного засобу, купленого за дорученням.

Важливою зміною у процедурах призначення допомоги може стати звернення особливої уваги на деякі характеристики сім'ї, які не мають і часто не можуть мати документального підтвердження, але в той же час опосередковано вказують на рівень добробуту сім'ї. Це дозволить максимально адекватно визначати майновий стан заявника. Урахування таких характеристик, як вік, освіта, сфера зайнятості допоможе відрізнити людину, яка не має засобів до існування й дійсно потребує допомоги, від неправомірного заявника, що розглядає державну допомогу як додаткове джерело доходу. Подібні характеристики заявників можуть бути зібрані за допомогою додаткової анкети з наступною обробкою анкетних даних комп'ютерною програмою непрямої оцінки доходів. Непряма оцінка доходів дозволить оцінити ті характеристики сім'ї, які на даний момент не беруться до уваги, і трансформувати їх в грошовий вираз існуючих або потенційних доходів. В результаті такої оцінки при призначенні допомоги малозабезпеченим сім'ям буде альтернативна сума доходу заявника, яка буде точніше відображати дійсний рівень нужденності його сім'ї.

Отже, на даний момент існує необхідність підвищити ефективність використання обмежених бюджетних коштів за рахунок удосконалення механізмів надання допомоги. Чинна система не дозволяє врахувати багато прихованих доходів заявників і може бути покращена за рахунок впровадження вказаної непрямої оцінки доходу.

Таким чином, запропоновано запровадити непряму оцінку доходів малозабезпечених сімей, беручи до уваги вік, освіту, сферу зайнятості, використання транспортного засобу, купленого за дорученням.

Запровадження цього положення допоможе відрізнити людину, яка не має засобів до існування й дійсно потребує допомоги, від неправомірного заявника, що розглядає державну допомогу як додаткове джерело доходу.

Також слід запропонувати на законодавчому рівні для малозабезпечених сімей передбачити регулятивну гарантію, за якою розмір державної соціальної допомоги визначався б без урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї, що зазвичай регламентується законами про державний бюджет на відповідний рік.

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХИСНИХ (ОХОРОННИХ) ГАРАНТІЙ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Захист як правова категорія (англ. defence, protection) – це комплексна система мір, що застосовується для забезпечення вільної і належної реалізації суб'єктивних прав, яка включає судовий, законодавчий, економічний, організаційно-технічний захист й інші засоби і заходи, а також самозахист цивільних прав [88, с. 169].

На думку Амельченко М.В. захист прав – це відновлення порушеного права, а також застосування заходів відповідальності до правопорушника [89, с. 16–17].

На жаль, у праві соціального забезпечення немає кодифікованого акта, де б чітко було зафіксоване право громадян України на захист порушених прав у сфері соціального забезпечення. Однак, права громадян у сфері соціального забезпечення передбачаються Конституцією України право на достатній життєвий рівень для себе, своєї родини (ст. 48); право на забезпечення у випадку повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, утрати годувальника, безробіття, а також у старості й інших випадках, передбачених законом (ст. 46); право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування (ст. 49) тощо;

Ст. 55 Конституції України, передбачає право кожного на захист своїх прав, свобод у суді від порушень і зазіхань. Захист прав у сфері соціального забезпечення передбачається більш детально нормами окремих Законів України в цій сфері.

Це право впливає зі ст. 28 Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 січня 1998 року передбачає відповідальність усіх суб'єктів страхування за неналежне виконання своїх обов'язків відповідно до законодавства [90].

Ст. 105 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року «застраховані особи і члени їхніх сімей мають право на оскарження дій (бездіяльності) страхувальників, органів

пенсійного фонду і їхніх посадових осіб відповідно законодавству про звернення громадян, а також у судовому порядку».

Ст. 17 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 18 вересня 1999 року № 1105-XIV.

Ст. 24 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», ст. 17 Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям – інвалідам», ст. 17 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», Ст. 17 Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» передбачають, що посадові особи, винні у порушенні законодавства про державну соціальну допомогу, несуть відповідальність згідно із законом.

У юридичній літературі форма захисту визначається як комплекс внутрішньо погоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав і інтересів, що охороняються законом [91]. Розрізняють дві форми захисту юрисдикційну і неюрисдикційну.

Юрисдикційною формою захисту є діяльність уповноважених державою органів із захисту порушених суб'єктивних прав громадян. На думку А.П. Сергєєва суть її виражається у тім, що особа, права і законні інтереси якої порушені неправомірними діями, звертається за захистом у суд і до інших державних органів, що уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права і припинення правопорушення [92].

Неюрисдикційна форма захисту охоплює дії громадян і організацій із захисту цивільних прав і законних інтересів, які здійснюються ними самостійно. (Самозахист цивільних прав сьогодні регламентується ст. 19 ЦК України. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, що не заборонені законом і не суперечать моральним основам суспільства. Способи захисту повинні відповідати змісту права, що порушується, характеру дій, якими воно порушено, а також наслідкам, що випливали з цього порушення. Способи самозахисту можуть вибиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства).

Для права соціального забезпечення це питання залишається недослідженим, однак, як приклад можна зазначити наступний випадок медичне лікування за порадою лікаря нас не вилікувало, однак ліки, які порадили сусіди, рідні допомогли нам одужати. Безнадійні хворі на онкозахворювання звертаються до знахарів і виліковуються та ін.

Юрисдикційна форма захисту класифікується на: 1)судовий порядок захисту і позасудовий порядок (прибічники - Харитонов Е.О., Гончало Р.Ф., Льоховий С.А.); 2)загальний (судовий) і спеціальний порядок (адміністративний) (прибічники - Йоффе О.С., Толстой Ю.К.).

Що ж стосується способів захисту, то у відповідності зі ст. 16 ЦК ними є, визнання права (визнання права на пільги, на пенсію), зміна правовідносин, припинення правовідносин (зміна персоналу по догляду за особою похилого віку або відмова від нього), відшкодування морального (немайнової шкоди) - тільки у системі ЗДСС у зв'язку з нещасним випадком, відшкодування шкоди, заподіяної органами соціального забезпечення (недоплаченої частки пенсії у зв'язку з неправильним її обчисленням й ін.).

Гарантії захисту права громадян на соціальне забезпечення у судовому порядку.

Судовий захист – це право громадян, а також сукупність процесуальних дій, спрямованих на захист честі і достоїнства, життя і здоров'я, особистої свободи і майна від злочинних зазіхань, на спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності обвинувачуваного [93].

Юридичними засобами судового захисту порушеного права або інтересу, що охороняється законом в сфері соціального забезпечення є: позов у позовному провадженні за ЦПКУ, заява про видачу судового наказу у наказовому провадженні за ЦПКУ, заява у окремому провадженні за ЦПКУ (про встановлення фактів, що мають юридичне значення) адміністративний позов за КАСУ.

Гарантії захисту права громадян на соціальне забезпечення в адміністративному порядку.

Засобом захисту є звернення (в адміністративному порядку – це звернення в державні вищі органи з заявою (клопотанням), скаргою.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року заява (клопотання) – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання - письмове звернення з проханням про визнання за собою відповідного статусу, прав чи свобод тощо. Скарга – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб. Особливості адміністративного порядку захисту прав громадян у сфері соціального забезпечення:

У відповідності зі ст. 4 цього Закону до рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, належать такі у сфері управлінської діяльності, внаслідок яких: порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян); створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод; незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності. 2. Вимоги до звернення передбачені ст. 5 вказаного Закону.

Звернення адресуються органам державної влади і місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форм власності, об'єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань. У зверненні має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи

скарги, прохання чи вимоги. Звернення може бути усним (викладеним громадянином і записаним посадовою особою на особистому прийомі) чи письмовим, надісланим поштою або переданим громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного законодавства. Звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне). Письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати. Звернення, оформлене без дотримання цих вимог, повертається заявникові з відповідними роз'ясненнями не пізніше як через десять днів від дня його надходження, крім випадків, передбачених частиною першою статті 7 цього Закону. У відповідності зі ст. 7 забороняється направляти скарги громадян для розгляду тим органам або посадовим особам, дії чи рішення яких оскаржуються.

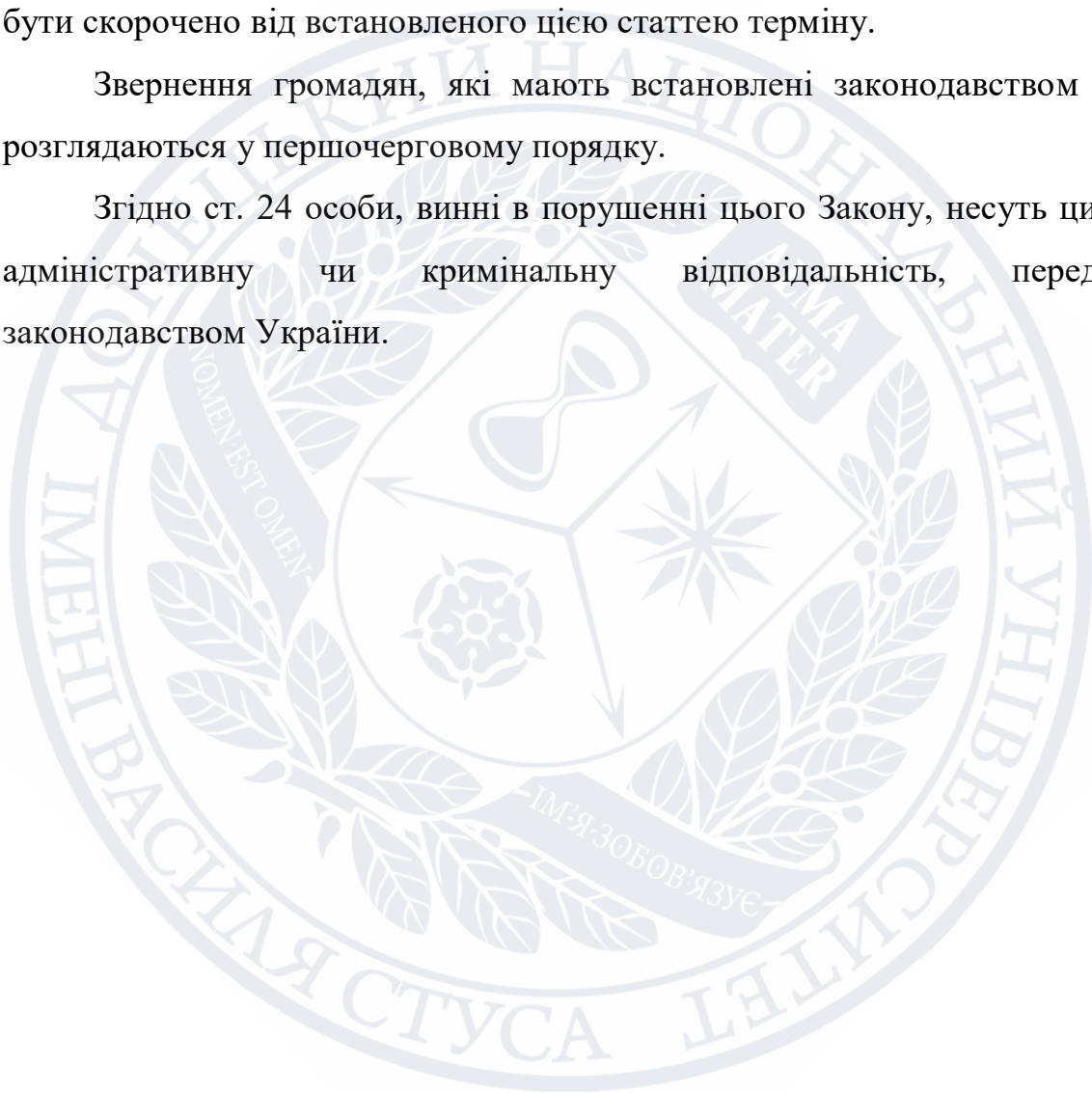
Слід звернути увагу, що відповідно до ст. 12 Закону дія цього Закону не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, встановлений карно-процесуальним, цивільно-процесуальним, антимонопольним і трудовим законодавством. У ст. 17 Закону встановлені терміни подання скарги. Скарга на рішення, що оскаржувалось, може бути подана до органу або посадовій особі вищого рівня протягом одного року з моменту його прийняття, але не пізніше одного місяця з часу ознайомлення громадянина з прийнятим рішенням. Скарги, подані з порушенням зазначеного терміну, не розглядаються. Пропущений з поважної причини термін може бути поновлений органом чи посадовою особою, що розглядає скаргу. Рішення вищого державного органу, який розглядав скаргу, в разі незгоди з ним громадянина може бути оскаржено до суду в термін, передбачений законодавством України. Термін розгляду звернень громадян передбачений у ст. 20 цього Закону. Звернення розглядаються і вирішуються у термін не більше одного місяця від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, – невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання. Якщо в місячний термін вирішити порушені у зверненні

питання неможливо, керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації або його заступник встановлюють необхідний термін для його розгляду, про що повідомляється особі, яка подала звернення. При цьому загальний термін вирішення питань, порушених у зверненні, не може перевищувати сорока п'яти днів.

На обґрунтовану письмову вимогу громадянина термін розгляду може бути скорочено від встановленого цією статтею терміну.

Звернення громадян, які мають встановлені законодавством пільги, розглядаються у першочерговому порядку.

Згідно ст. 24 особи, винні в порушенні цього Закону, несуть цивільну, адміністративну чи кримінальну відповідальність, передбачену законодавством України.

ВИСНОВКИ

Більшість населення нашої держави, постійно опікується питаннями щодо матеріального забезпечення у разі нараження на соціальний ризик. Ще починаючи з середнього віку громадяни вже задумується про матеріальне забезпечення своєї старості. Молодь планує народжуваність дітей, адже їх виховання і утримання також є соціальним ризиком.

Право на соціальне забезпечення – це гарантована державою можливість отримувати регулярні (або періодичні, або одноразові) грошові виплати, що призначаються у встановленому державою порядку як захід матеріального забезпечення певних категорій осіб, в зв'язку з настанням певних, найбільш несприятливих, соціальних обставин – старості, інвалідності, втрати годувальника та інших, передбачених чинним законодавством.

Нині діюча система соціального забезпечення, що базується на принципі солідарності, є застарілою і потребує негайних реформ. В результаті проведених досліджень очевидно є необхідність введення накопичувальної системи, що в більшій мірі відповідає сучасним реаліям та забезпечує якісно кращий рівень матеріального забезпечення у разі виходу на пенсію. Таке запровадження є неможливим без належної підготовки нормативної бази, необхідної для введення та нормального функціонування другого рівня пенсійного забезпечення. Зокрема, необхідно розробити чітку та прозору систему гарантування збереження коштів, що акумулюватимуться на особових рахунках майбутніх пенсіонерів.

Державна політика щодо надання в Україні громадянам державної соціальної допомоги повинна все більше трансформуватися під впливом ідеї розумного балансу засад індивідуальної й солідарної відповідальності, а також поєднувати програми пасивного життєво-необхідного соціального захисту та стимулювання економічної самостійності малозабезпечених осіб.

На підставі проведеного дослідження отримані наступні висновки: Результатами дослідження стали такі пропозиції і висновки:

1. Аргументовано, що у співвідношенні понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», перше поняття є ширшим за змістом ніж друге.

Зазначено, що завдяки ефективному соціальному страхуванню досягається достатній рівень соціального забезпечення громадян, інакше кажучи, соціальне страхування є засобом підтримки належного рівня соціального забезпечення.

2. Удосконалено класифікацію гарантій забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення на підставі функціонально – процесуального підходу. Зазначені гарантії поділяються на дві групи: регулятивні (організаційно – розпорядчі, процедурно-правові та контрольно-виконавчі) та захисні.

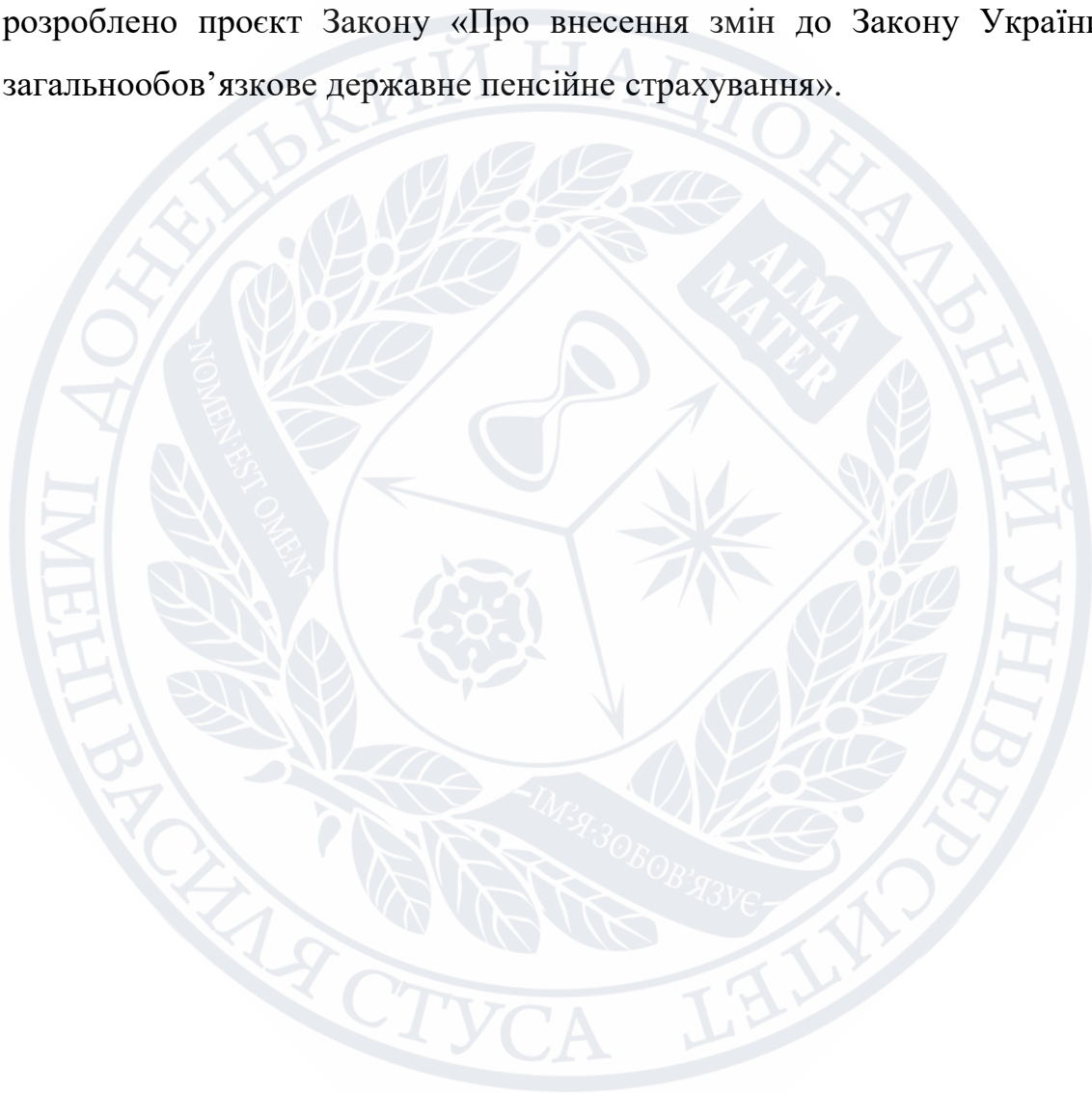
3. Аргументовано, що чим більш досконала класифікація соціально-забезпечувальних гарантій за законодавством, тим простіше захищати права клієнта в сфері соціального забезпечення, розумітися в великому масиві соціально-забезпечувального законодавства України.

4. Запропоновано на законодавчому рівні для всіх громадян, кому вже призначена пенсія в Україні передбачити наступну регулятивну гарантію. У разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон пенсія, призначена в Україні, за заявою пенсіонера може виплачуватися йому в тій країні, в якій він буде мати постійне місце проживання, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

5. Запропоновано на законодавчому рівні для малозабезпечених сімей передбачити регулятивну гарантію, за якою розмір державної соціальної допомоги визначається без урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї.

6. Отримані результати у зв'язку з проведеним дослідженням системи гарантій забезпечення і захисту права громадян на соціальне забезпечення,

проблемних аспектів правового регулювання соціального забезпечення стали базою для написання тез на тему «Щодо класифікації гарантій реалізації та захисту права людини і громадянина на соціальне забезпечення», що були опубліковані (Всеукраїнська конференція молодих вчених: «АЕРО-2020. Повітряне і космічне право», м. Київ, Національний авіаційний університет, 20 листопада 2020 р. Том 2. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 47–50.) Також розроблено проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: указ Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.1973 № 2148-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://cutt.ly/6aqVERW>
2. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102: Закон України від 16.03.2016 № 1024-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 16. Ст. 161.
3. Нормы МОТ по социальному обеспечению. МОТ. Продвигать социальную справедливость и содействовать достойному труду. URL: <https://cutt.ly/tpUgG0G>
4. Тлумачний словник / під ред. Савченко Л.Г. Харків: Прапор. 1999. с. 212.
5. Сирота І.М. Право соціального забезпечення. Х. Одиссей. 2002. 384 с.
6. Гусов К.Н. Право социального обеспечения. учебник / под ред. К.Н. Гусова. М.: ПБОЮЛ Грачев С.М., 2001. 328 с.
7. Мачульская Е.Е., Горбачова Ж.А. Право соціального забезпечення. М. Книжковий світ. 2001. 546 с.
8. Концепція соціального забезпечення населення України: постанова Верховної Ради від 21.12.1993 № 3758-XII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12#Text>
9. Про основні напрямки соціальної політики на період до 2004 року: указ Президента України від 24.05.2000 № 717/2000. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/717/2000#Text>
10. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

11. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 № 1057-р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text>

12. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей: Закон України від 15.06.2004 № 1763-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 36. Ст. 444.

13. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 6. Ст. 147.

14. Про статус ветеранів війни, гарантіях їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХП. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 45. Ст. 425.

15. Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист: Закон України від 24.03.1998 № 203-98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 40-41. Ст. 249.

16. Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 19.12.1991 № 2001-ХП. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 16. Ст. 220.

17. Мінсоцполітики запевняє, що суттєвого підвищення рівня бідності у 2020 році не буде. УКРІНФОРМ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-societyl>

18. Про схвалення Стратегії подолання бідності: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р. Офіційний вісник України. 29.03.2016. № 23. Ст. 923.

19. Національна програма професійної реабілітації і зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001-2005р.: указ Президента

України від 13.07.2001 № 519. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519/2001#Text>

20. Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

21. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15 липня 1999 року № 966-XIV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://cutt.ly/ehmGK1p>

22. Про Державний бюджет на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 № 294-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://cutt.ly/6hmGLKI>

23. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 № 656. Офіційний вісник України. 2000. № 16. Ст. 675.

24. Болотіна, Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. Київ: Знання. 2005. С. 131–135.

25. Амелічева Л.П. Право соціального захисту: навчальний посібник. Донецьк: Донецький національний університет. 2013. 149 с.

26. Миронова Т.К. Право социального обеспечения и современные тенденции правового регулирования отношений в сфере социальной защиты: автореф... на соиск. степ. д-ра юрид.наук. 12.00.05. М. 2007. 56 с.

27. Сальников В.П., Стеценко С.Г. Регламентация медицинской деятельности в России: историко-правовые вопросы (X-VII вв.). Журнал российского права. № 4. 2001. С. 143–151.

28. Іванова Р.І., Тарасова В.А. Предмет і метод радянського права соціального забезпечення. Видавництво Московського університету. М. 1983. 168 с.

29. Любимов Б. Социальное страхование в прошлом и настоящем. Х.: Главполитпросвет УССР, 1923. С.17–20.

30. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР. М. Юридична література. 1987. С. 84. 312 с.
31. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-ХП. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 3.
32. Про стратегію подолання бідності: указ Президента України від 15.08.2001 № 637/2001. Офіційний вісник України. 2001. № 33. Ст. 1525.
33. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: підручник. К.: Вид. Знання-Прес. 2002. 332 с.
34. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 2505-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
35. Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: постанова Правління Пенсійного фонду України від 25.11.2005 № 22-1. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05>
36. Сташків Б.І. Механізм забезпечення прав людини у сфері соціального захисту: проблеми гарантій. Право України. 2007. № 9. С. 21–24.
37. Рудик В.А. Поняття та система юридичних гарантій прав людини на соціальний захист. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 26. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. 394 с.
38. Порядок повернення сум пенсій, виплачених надміру, та списання сум переплат пенсій, що є безнадійними до стягнення: Постанова Правління Пенсійного фонду від 21.03.2003 № 6-4. URL: <https://cutt.ly/JhmJ6qf>
39. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
40. Рішення Маловисківського районного суду Кіровоградської області від 16.12.2019 у справі за адміністративним позовом Управління Пенсійного фонду України в Маловисківському районі Кіровоградської області.

41. Постанова Одеського окружного адміністративного суду від 02.10.2019 у справі за адміністративним позовом Управління пенсійного фонду України до про стягнення суми надмірно виплаченої пенсії.
42. Артус М. М. Бюджетна система України : навч. посіб. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. 220 с.
43. Андрусенко Н. Реформування пенсійної системи: ризики і загрози. Праця і зарплата. 2012. № 20. С. 3.
44. Коваль О. П. Традиційні та новітні загрози пенсійній системі. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 3. С. 198–203.
45. Чалапко Л. Аналіз демографічної ситуації в Україні в контексті пенсійної реформи та визначення соціального навантаження. Україна: аспекти праці. 2011. № 2. С. 31–40.
46. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні реалії. аналіт. доп. / О.П. Коваль. К.: НІСД, 2013. 37 с.
47. Гончаров А. Розвиток законодавства про соціальне забезпечення (друга пол. ХІХ ст. – по теперешній час). Підприємництво, господарство і право. 2009. № 8. С. 109–112.
48. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057–IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 47–48. Ст. 372.
49. Чутчева О.Г. Дія соціально-забезпечувального законодавства: проблеми теорії та практики. Держава і право. 2010. № 47. С. 323–330.
50. Надточій Б., Демчук Л. Пенсія в Україні. Коментар до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: Коментар: Наукове видання. К.: Юрінком Інтер, 2006. 512 с.
51. Андріїв В.В. Щодо поняття допомоги в соціальному забезпеченні: деякі аспекти. Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави: Матеріали науково-практичної конференції; м. Харків, 24-25 вересня 2010 р. / за ред. проф. В.С. Венедіктова. Харків:

Українська асоціація фахівців трудового права, Харківський економіко-правовий університет, 2010. 292 с.

52. Сташків Б.І. Міжнародно-правові акти як джерела права соціального забезпечення. Держава і право: Зб. наук. пр.: Юридичні і політичні науки. Вип. 23. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 526 с.

53. Про виплату та доставку пенсій, соціальних допомог національним оператором поштового зв'язку: Інструкція, затверджена наказом від 28.04.2009 №464/156 Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства праці та соціальної політики України, постановою правління Пенсійного фонду України від 28.04.2009 № 14-1. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0592-09>

54. Порядок виплати пенсій та грошової допомоги за згодою пенсіонерів та одержувачів допомоги через їх поточні рахунки у банках: постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.1999 № 1596. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-99-%D0%BF#Text>

55. Порядок проведення індексації грошових доходів населення: постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://cutt.ly/iHmHKwL>

56. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: Навчальний посібник. К. : Знання, 2005. 405 с.

57. Пилипенко П.Д., Бурак В.Я. Право соціального забезпечення : Навчальний посібник для студ. юрид. спец, вищ. навч. закл. / за ред. П. Д. Пилипенка. К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2006. 496 с.

58. Захаров М.Л., Тучкова Э.Г. Право социального обеспечения России : Учебник. М.: Издательство БЕК, 2002. 560 с.

59. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: Монографія. Київ : Знання, 2005. 381 с.

60. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2005. 232 с.
61. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. Перспективы развития. М.: Городец, 2000. 144 с.
62. Деркачева Т.В. Правовое регулирование государственной социальной помощи (федеральный и региональный аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук. Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. М., 2002. 189 с.
63. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України. 1993. № 5. Ст.21.
64. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16.11.2000 (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України. 2001. № 1. Ст. 2.
65. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 (зі змін. і доп.). Відомості Верховної Ради України. 2000. № 35. Ст. 290.
66. Європейська соціальна хартія від 03.05.1996 (Переглянута). Відомості Верховної Ради України. 2007. № 51.
67. Хартія Европейского Союза об основных правах: комментарий / отв. ред. С. Ю. Кашкин. М. : Юриспруденция, 2001. 208 с.
68. Право Європейського Союзу : сб. док. / сост. П. Н. Бирюков. Воронеж, 2001. 362 с.
69. Дрозд Д.М. Поняття державної соціальної допомоги в Україні. Макаровські читання. 2013. Всеукраїнський форум молодих науковців. Науково-технічні конференції. Нац. ун-т кораблебудування. URL: <https://cutt.ly/ghmH1tQ>
70. Буяшенко В.В. Соціальна допомога в контексті повсякденності. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. № 39. С. 161–173.
71. Бойко М.Д. Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник. 4-те видання, перероблене і доповнене. К:Атіка, 2006. 400 с.

72. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні : Закон України від 27 березня 2014 року (із змін. і доп.). Відомості Верховної Ради. 2014. № 20-21. Ст. 745.

73. Рудик В. Про проблемні питання нормативного гарантування права на соціальний захист. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 9 . С. 37–39.

74. Синчук С.М. Цільове спрямування як критерій видового поділу соціальних допомог. Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 квітня, 2013 р. / за ред.: М. І. Іншин та ін. ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Ніка-Центр, 2013. С. 614–618.

75. Стрепко В.Л. Правові засади регулювання соціальних допомог в Україні: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ : Б.в., 2007. 16 с.

76. Яригіна Є.П. Правові проблеми, пов'язані з виплатами грошової допомоги при народженні дітей. Теорія і практика правознавства. 2012. Вип. 1 (2). С. 145–150.

77. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1751 (із змін. і доп.). Офіційний вісник України. 2001. № 52. 11 січня.

78. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения в условиях рыночной экономики: теория и практика правового регулирования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12. 00. 05. М., 2000. 56 с.

79. Лушников А.М. Теория права социального обеспечения: прошлое и настоящее : Учебное пособие. Ярославль : ЯрГУ, 2008. 288 с.

80. Галаганов В.П. Право социального обеспечения : учебник. М. : КНОРУС, 2010. 512 с.

81. Андрієнко І.С. Правове регулювання державних соціальних допомог малозабезпеченим особам в Україні: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Львів: Б.В., 2010. 16 с.

82. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності: наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 18.05.2017 № 827/403/507/113/232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text>

83. Бутенко Е.И. Особенности юридических фактов в праве социального обеспечения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. СПб., 2010. 28 с.

84. Кожевников Д.Е. Кто имеет право на социальную помощь? Критерии, определяющие право на государственную социальную помощь в России и странах Европы. Социальное право. 2010. Юристлиб. URL: www.juristlib.ru/book_7203.html.

85. Проект Соціального кодексу України від 02.08.2012. Офіційний веб-портал Верховної Ради України: URL:<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>

86. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям : постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року № 250 (із змін. і доп.). Офіційний вісник України. 2003. № 9. 14 березня.

87. Інформація про роботу комісії по рішенням питань, пов'язаних з наданням державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива при Білокуракинський райдержадміністрації. Білокуракинська державна районна адміністрація. URL: <http://bk.loga.gov.ua>

88. Юридична енциклопедія під ред. Тихомирова М.Ю.: М. Информцентр. 1998. С. 169.

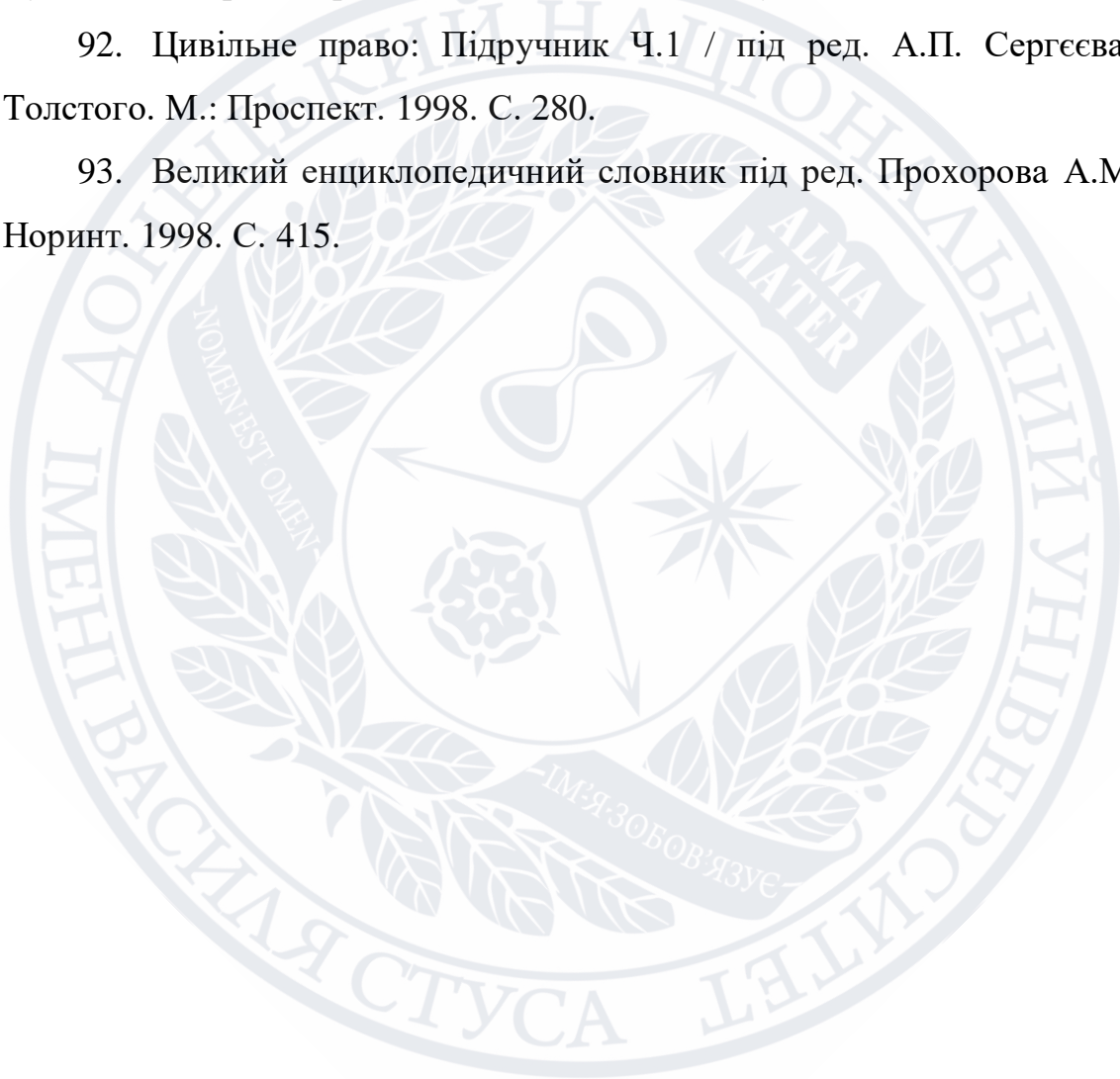
89. Захист прав суб'єктів господарювання в судовому процесі й у виконавчому виробництві. Монографія. Донецьк: Дельта. 2003. С.16–17.

90. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: основи законодавства України от 14.01.1998 № 16/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 23. Ст. 121.

91. Бутнев В.В. До поняття механізму захисту суб'єктивних прав. Суб'єктивне право: проблеми здійснення захисту. Владивосток. 1989. С. 10.

92. Цивільне право: Підручник Ч.1 / під ред. А.П. Сергєєва, Ю.К. Толстого. М.: Проспект. 1998. С. 280.

93. Великий енциклопедичний словник під ред. Прохорова А.М.: Спб. Норинт. 1998. С. 415.

Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (щодо отримання пенсії у разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон)»

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

І. Внести до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 49-51, ст. 376) наступну зміну: статтю 51 «Виплата пенсії у разі виїзду за кордон» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» викласти в наступній редакції:

«У разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон пенсія, призначена в Україні, за заявою пенсіонера може виплачуватися йому в тій країні, в якій він буде мати постійне місце проживання, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.».

ІІ. Прикінцеві положення.

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінетові Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

– привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

– забезпечити перегляд і приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

3. Міністерству юстиції України у місячний строк з дня набрання чинності цим Законом привести структуру і штатний розпис державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів у відповідність з цим Законом.

3. Встановити, що до приведення законодавства України у відповідність із цим Законом інші закони та нормативно-правові акти застосовуються у частині, що не суперечать цьому Закону.

Голова Верховної Ради України

Пояснювальна записка

до проєкту Закону України

«Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» (щодо отримання пенсії у разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон)»

Необхідність прийняття законопроекту

На практиці відповідно до ст. 51 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» «у разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон пенсія, призначена в Україні, за заявою пенсіонера йому виплачується пенсія за шість місяців наперед перед від’їздом, рахуючи з місяця, що настає за місяцем зняття з обліку за місцем постійного проживання. Під час перебування за кордоном пенсія виплачується в тому разі, якщо це передбачено міжнародним договором України, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України».

В більшості випадків у такому разі громадяни України за кордоном пенсію більше не отримують. Проте Положення другого речення статті 51 втратили чинність, як такі, що є неконституційними на підставі Рішення Конституційного Суду № 25-рп/2009 від 07.10.2009.

Пенсіонери вимушені подавати адміністративні позови, вимагаючи від адміністративного суду зобов’язати Пенсійний Фонд України продовжити виплату, заробленої ними пенсії в Україні. Проте не всім пенсіонерам є доступний судовий захист у даній ситуації.

Вказаним порушується право людини на соціальне забезпечення (на отримання пенсії).

Для виправлення такої проблеми пропонуємо зміст статті 51 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» викласти в наступній редакції:

«У разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон пенсія, призначена в Україні, за заявою пенсіонера може виплачуватися йому в тій країні, в якій він буде мати постійне місце проживання, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.».

Цілі та завдання законопроекту

Законопроект має на меті законодавче закріплення уникнення правових колізій щодо отримання пенсії пенсіонерами, які виїжджають на постійне місце проживання за кордон.

Основні положення законопроекту

1. Структура законопроекту.

Зміни та уточнення стосуються:

– статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»

2. Повнота законопроекту.

Законопроект вноситься у формі зміни змісту статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

3. Узгодженість законопроекту з Конституцією та законами України.

Законопроект відповідає Конституції України.

Місце законопроекту у системі чинного законодавства

Законопроект увійде складовою частиною до законодавства про пенсійне забезпечення. Він належить до законів, які регулюють соціальну діяльність і має заповнити суттєву прогалину у законодавстві України.

Очікувані соціально-економічні наслідки

Прийняття цього Законопроекту сприятиме підвищенню рівня соціального захисту громадян України у разі їхнього виїзду за кордон на постійне місце проживання. Додаткових витрат із Державного бюджету України чи місцевих бюджетів його прийняття не потребує.